

פירושו של רבינו 'אור החיים' הקדוש

פרשת שמות

למעוניינים לקבל במייל את פירושו של 'אור החיים' הקדוש,

נא לשלוח בקשות למייל

pnineeh@gmail.com

[שמות פרק-א](#)

א וְאֵלֶּה שְׁמוֹת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל הַבָּאִים מִצְרַיִם אֶת יַעֲקֹב אִישׁ וּבֵיתוֹ בָּאוּ:

אור החיים ואלה שמות בני ישראל. טעם אומרו ואלה בתוספת וא"ו ללמוד עליהם כי כולם צדיקים כאבותיהם ואלה מוסיף על הראשונים מה ראשונים להם אברהם יצחק יעקב צדיקים עליונים כמעשה אבות עשו הבנים.

עוד ירצה על דרך אומרם ז"ל (תנחומא שמות ד') כי זמן הגלות התחיל מימי אברהם משנולד יצחק, והוא אומרו ואלה וגו' הבאים מצרימה מוסיף על הראשונים לומר לך שגם הראשונים בגלות היו ואלה עמהם.

עוד ירצה מה הראשונים ידעו והכירו בגלות וקבלו עליהם ועל זרעם כמו כן אלה. והוא אומר ואלה מוסיף על הראשונים ולדרך זה הרוחנו טעם נכון לדעת לאיזה ענין חזר הכתוב ומנאם אחר שכבר מנאם בפרשת ויגש בירידתם למצרים, ורש"י ז"ל פירש כי להודיע חבתם חזר ומנאם במותם, ואין דבר זה מספיק אלא לדרשה ולא לפשטן של דברים, ועוד לדבריו היה לו לקבוע המנין אחר אומר וימת יוסף וגו' ואלה שמות וגו', ולדרכנו הכתוב יודיע טעם מניינם שמונה הוא והולך בספר התורה מי ומי הבא לקבל גזירת מלך לסבול עול הגלות ולא פנה עורף כמעשה עשו הרשע (בראשית לו) שהלך לו אל ארץ מפני יעקב, ודרשו ז"ל (ב"ר פ' פ"ב) מפני שטר חוב של הגלות, ואמר ואלה שמות וגו' הבאים מצרימה פי' הבאים לסבול עול הגלות במצרים את יעקב אתו בדומין לו בהסכמה אחת לפרוע שטר חוב הגלות. לזה דקדק לומר **הבאים**, פירוש הגם שלא באו חפצים היו לבוא, וזה לך האות **איש וביתו באו** כאדם שמכין עצמו על הדבר, ואלו ירדו מצרים לסיבה ידועה לא היו עוקרים דירתם ובאים והיו באים ביאת עראי ורגליהם רגל ישרה לשוב ארצה כנען. וטעם שחזר לומר **באו** ולא הספיק במה שהקדים לומר הבאים, נתכוון לעשות הפרש בין המנויים בפרשה לאנשי ביתם כי אנשי ביתם אין כולם בגדר זה. ועי' מה שכתבתי בפרשת ויגש בפסוק בניו ובני וגו' כי הם דוקא היו חפצים בדבר. והגם שלא מנה כאן אלא י"ב שבטים, אולי שהם היו בגדר בפני עצמם בדומה ליעקב.

או יתבאר הכתוב על זה הדרך **ואלה שמות בני** הבאים מרצונם וחפצם מצרימה הרשומים ראובן שמעון וגו', אבל כל שאר יוצאי ירך יעקב לצד שבא יעקב באו עמו, והוא אומר **את יעקב איש וביתו באו**, וזולת ביאת יעקב לא היו באים כולם, ולזה הוצרך לומר באו פעם שנית:

עוד ירצה אומר **הבאים** וגו' שבא לומר מופת חותך כי ברצונם באו והראיה שאחר מות אביהם ועלו ארצה כנען חזרו פעם ב' כאמור בפרשת ויחי, והוא אומר **הבאים מצרימה את יעקב מחדש איש וביתו**. באו אחר שעלו משם חזרו למצרים איש וביתו ומנה הכתוב מי הם בעלי צדקות זה ראובן וגו' הא למדת כי ענפי האילן כאילן עצמו שוים לחפוף בגזירת מלך ויכתב בספר זכרון לפניו ליראי ה' וגו': (אור החיים)

ב רְאוּבֵן שָׁמְעוֹן לֵוִי וַיהוּדָה: **ג** יִשְׁשָׁכָר זְבוּלֹן וּבְנֵימִן: **ד** דָּן וְנַפְתָּלִי גָד וְאָשֶׁר: **ה** וַיְהִי כָל נֶפֶשׁ יִצְאֵי יָרֵךְ יַעֲקֹב שִׁבְעִים נֶפֶשׁ וַיֹּסֶף הָיָה בְּמִצְרַיִם:

אור החיים ויהי כל נפש וגו' ויוסף וגו'. צריך לדעת למה אמר, ויהי לשון צער, ואם על הגלות אין זה מקום הדבר. גם צריך לדעת אומר **כל**.

עוד למה הוצרך לחזור להודיע מנין יוצאי ירך יעקב וכבר השמיענו וידענום. עוד מה הודעה זו כדבר חדש ויוסף היה במצרים.

ואולי שיכון הכתוב לומר על דרך אומרם ז"ל (סוטה ל"ו) שעתיד היה יוסף להעמיד י"כ שבטים ומי סבב שלא העמיד אלא ב' הוא פגע רע שפגעתו אשת פוטיפר ויפוזו זרועי ידיו ע"כ, הא למדת שזולת זה הי' יוסף מעמיד י"ב שבטים, והוא אומר **ויהי** לשון צער שמצטערת התורה על שלא היו בין הכל אלא שבעים נפש, והוא אומר **כל נפש** וגו', ונתן הטעם לדבר שלא היו אלא ע' ואמר **יוסף היה** וגו' ודין גרמא שלא היו, יוצאי ירך יעקב אלא ע' נפש שזולת זה אם לא ירד יוסף למצרים היה יוסף מעמיד י"ב שבטים והיו בני יעקב שמונים ענפים, ובזה נתיישבו כל הדקדוקים יחד.

עוד יכוין הכתוב באומרו **כל נפש** וגו' ו**יוסף** וגו' לומר כי כללות ענפים אלו כולם שוים לטובה באין הבדל. ביניהם כולם צדיקים כולם חכמים כולם בלב שלם זה על זה וכאלו כולם נפש אחת, והודיע חידוש ורבותא גדולה היא לצד יוסף שהיה במצרים ומן הטבע יהיה משתנה מהשואת האחים בין לצד האחוה כי לא יתכן שיהיה שוה ברצון כהשואת כולם לצד מה שעשו לו שמכרוהו ונתאכזרו עליו ואיך לא יהיה קצת שינוי בינו לבין כולם, בין לצד הצדקות כי היה נתון בכור הטומאה והאחים היו בארץ כנען ומסוככים באילן הוא יעקב אביהם, ועל כל פנים ישתנה קצת, ואף על פי כן מודיעך הכתוב כי שוה הוא להם ונכנס במספר הע' וכהשואת כולם יחד ליקרא נפש אחת בין לפרט האהבה והאחוה הנכונה בין לענין הצדקות וטהרת הנפש, שלא נדבק בו מתחלואי הנפש הגם היותו במצרים. ועיין מה שכתבתי בפסוק (ויגש מו ל) אמותה הפעם וגו': אור (החיים)

[🔗](#) **וימת** **יוסף** **וכל** **אחיו** **וכל** **הדור** **ההוא:**

אור החיים (ו~ח) **וימת יוסף וגו' ובני ישראל וגו'.** צריך לדעת לאיזה ענין חזר פ"ב להודיע מיתת יוסף וכבר השמיענו (סוף ו. הי) וימת יוסף בן וגו', עוד צריך לדעת כונת הודעת הכתוב שמתו האחים וכל הדור. עוד מה קשר יש בין מיתת האחים והדור לאומרו ובני ישראל. והנה המגיד של מהרי"ק הגיד לו טעם סמיכות זה והוא דרך סוד. עוד צריך לדעת טעם אומרו כסדר זה ובני ישראל וגו' שאם בא להודיענו פריית ורביית בני ישראל היה לו לומר כסדר זה ויפרו וישרצו וגו' בני ישראל:

אכן ב' כתובים הבאים כאחת להודיע השתלשלות התחלת השעבוד וסיבותיו, והם במספר ד'. הא' מיתת יוסף שאם היה יוסף קיים יספיק שלא ימשלו בהם המצריים הא למדת שכל זמן שיוסף קיים היו ישראל בארץ מצרים שקטים ומעונגים. ב' מיתת האחים שכל זמן שאחד מן האחים קיים היו המצריים מכבדים אותן וכמו שפי' ז"ל (סוטה י"ג.) בפסוק (בראשית נ יד) וישב יוסף וגו' ואחיו וגו' אחר קברו את אביו יעוין שם דבריהם. ג' מיתת כל הדור פי' כל הע' נפש שכולן היו חשובין בעיניהם ובאמצעותם לא היה להם פנים להשתעבד בהם, או לצד שהיו בני דעה ואין מציאות למצריים להתחכם חכמתם שמתחיל בפה רך כי היו בני הדור ההוא חכמים ויכירו החכמה ולא יקבלו עשות להם דבר בשום אופן, ד' ובני ישראל וגו' כי אם לא היתה ההרגשה הגדולה שפרו וישרצו וגו' במאוד וגו' ותמלא הארץ וגו' לא היו נותנים לב לבקש תחבולות אלא ההרגש הגדול הוא הסובב באמצעות העדר המונע שהוא יוסף ואחיו וכל הדור, ובזה נתיישב אומרו **ובני ישראל** ולא אמר ויפרו וגו' כי לא בא להודיע ענין הרבוי אלא להודיע כי הוא זה סובב הגלות:

ועוד ויקם מלך חדש וגו', וזולת אחת מכל דברים הסדורים לא היה השעבוד ולמ"ד (סוטה י"א.) חדש שנתחדשו גזרותיו הסיבות הקודמות הם סבוהו לחדש דעתו משונה מקדם והבן. והנה לפי פשטן של דברים יגיד כי כל עוד שהיה אחד מהדור ההוא קיים היה מונע השעבוד, וקשה א"כ לא היה לו לומר הכתוב אלא וימת כל הדור ההוא שאפי' כל ימי א' מהדור לא היה שעבוד ולא היה צריך לומר לא מיתת יוסף ולא מיתת אחיו דק"ו שלא יהיה השיעבוד בימיהם, ואפי' לדבריהם ז"ל (סדר עולם רבה פ"ג) שאמרו כל זמן שאחד מהשבטים קיים לא היה השעבוד קשה למה הוצרך להזכיר מיתת יוסף ק"ו הוא מהאחים. ואולי כי יכוין הכתוב לומר כי היו הדרגות בדבר כי במיתת יוסף ירדו מגדולתם שהיו מעולים יותר ממצריים ונעשו שוים

להם, ובמיתת האחים ירדו למטה ממדרגתם שהיו בעיניהם נבזים אבל לא היו משתעבדים בהם, ובמיתת כל הדור התחילו להשתעבד באמצעות קנאתם אשר ראו הפלגת ריבויים של ישראל שנתמלאת ארץ מצרים בהם.

ואם תאמר והלא רז"ל לא אמרו אלא כל זמן שאחד מן השבטים כו'. ולדברינו אפי' מן השבעים. דע כי דבר זה לא הוחלט לרבותינו ז"ל, וז"ל רבותינו ז"ל בסדר עולם (שם) משמת לוי עד שיצאו ישראל מצרים קי"ו שנה אין שעבוד יתר עליו ולא פחות מפ"ו כשנותיה של מרים שנקראת על שם המרור ע"כ, הרי כי אין הכרעת דבר שמשמת לוי שהוא אחרון שבשבטים התחיל השעבוד. ופשט הכתוב אני רואה שלא אמרו הבה נתחכמה לו אלא אחר מיתת כל הדור ההוא והשוהו הכתוב לכל אחיו: (אור החיים)

ז ובני ישראל פרו וישרצו וירבו ויעצמו במאד מאד ותמלא הארץ אתם: **ח** ויקם מלך חדש על מצרים אשר לא ידע את יוסף: **ט** ויאמר אל עמו הנה עם בני ישראל רב ועצום ממנו:

אור החיים ויאמר אל עמו הנה וגו', אומרו הנה וגו'. יתבאר על דרך אומרם ז"ל (ב"ר פ') בפסוק (בראשית לד) עכרתם אותי שצלולה היתה החבית וכו' כי מסורת היתה ביד וכו' שעתידין ליפול ביד ישראל ע"כ. ולזה אמר מלך מצרים הנה עם בני ישראל הידוע בתוקף ועוז הנה הוא רב ועצום, ואמר **הבה נתחכמה לו פן ירבה וגו' ועלה מן הארץ** ויעשה מה שהוא מסורת בידם שהוא יאבד כל נפש לכנעני אחיו, לזה יתחכמו עליו לאוסרו לבל צאת. ולזה נקראת מצרים בית הכלא כי היו המצרים שומרים את ישראל בלתי צאת משם לחשש כלות אחיו הכנעני וכו'.

עוד ירצה באומרו **הנה עם** וגו' על זה הדרך כי עם זה משונה מכל העמים כי שאר העמים יתערבו ביניהם ואין לך עם שאין בו תערובות גדול מכמה עמים אשר לא כן עם ישראל, והוא אומרו **הנה עם** כולו בני ישראל ואין זר אתם, ואומרי **רב ועצום** פירוש כי באמצעות היותם עם אחד ומיוחד הגם שיהיו מעטים בערך שאר האומות יחשבו לרבים ועצומים מהם לצד שהם כל אחד נותן נפשו על אחיו, וזה ידוע ליודעי ערך מלחמה.

עוד ירצה באומרו **רב ועצום**, רב שמתרבה שלא כדרך העולם, והנה מטבע העולם כאשר יולדו רבים יהיו תשי כח בין בבחינת הנולדים בין בבחינת המוליד, וצא ולמד מהתאומים כידוע לטבעיים, ומעתה אין מיחוש לריבויים כי סופם להתמעט, וכי יהיו רבים אין בהם כח לחוש לריבויים, לזה אמר ועצום פי' הגם שהם מתרבים ביותר מהרגיל אף על פי כן ועצום ממנו הגם שאין בהם הריבוי, ומן הראוי הם היו ראויים להיות חזקים יותר מהם, ומעתה בהכרח להתחכם עליו, וכפי זה תיבת ממנו חוזרת אל עצום ולא לאומרו רב כי בסמוך הוא אומר פן ירבה.

עוד ירצה באומרו **רב ועצום ממנו** פי' שגדולתם וריבויים מהם היה, והכונה בזה כי בא להודיע אותם כי יש להם חוב בישראל, ונתכוון להקדים טענה לבל יאמרו אליו עמו או כל רואה מעשיו נכריים כי באיזה כח יעמוד ויקח עם אחד השוכן בקרבו ויעבוד בו עבודת עבד, לזה אמר **הנה עם בני ישראל** זה עצמו ובשרו משלנו הוא כי אנו החיינו אותו בשני רעב וכל מה שנתרבה ממנו הוא ג"כ כי בע' נפש בא לגור בארץ, ומעתה יחזיק בישראל בחזקה שעמה טענה ויתחכמו לו לעשות לו כטוב בעיניהם.

עוד ירצה כי הלא תמצא כי כל המלכים וגדולי העמים יתחכמו לפאר מלכותם בעם מכובד ומה גם בעם ישראל כי שם ומעלה מיוחדת לו, ואין לך אומה ששלטה בישראל שלא היתה מעולה על כל האומות בסוד (איכה א) היו צריה לראש, לזה אמר מלך חדש הנה בני ישראל המכובדים הם הם העיקר במלכות יותר מהמצרים ובהם הם מתכבדים וכי יצאו מהעיר תהיה העיר פחותה ובזויה לזה **הבה נתחכמה לו** וגו' פן יצא מהעיר באמצעות סיבה כי תקראנה

מלחמה ויקוץ מהמלחמה וילך לו, ואז אין אנו יכולין למונעו כי ילחם בנו בהצטרפות מלחמה הלוחמת עמנו: (אור החיים)

וַיְהִי הַבָּה נְתַחֲמָה לוּ פֶן יִרְבֶּה וְהָיָה כִּי תִקְרָאנָה מִלְחָמָה וְנוֹסֵף גַּם הוּא עַל שְׁנֵאֵינוּ וְנִלְחַם בָּנוּ וְעָלָה מִן הָאָרֶץ: **וַיִּשְׁמְעוּ** עָלָיו שְׂרֵי מִסִּים לְמַעַן עֲנֹתוּ בְּסִבְלָתֶם וַיִּבְּנוּ עָרֵי מְסֻכּוֹת לְפָרְעָה אֶת פֶּתֵם רַעַמְסֵס: **וְאֵת**

אור החיים וישימו עליו וגו'. כאן הבן שואל מה חכמה נתחכמו בזה אין זו חכמה אלא רעות וחציפות. עוד איך מלאם לבם בתחילת השעבוד לשום עליהם שרי מסים. ועוד איך בני ישראל נטו ערפם לעבודת עבודה נכריה בחומר ובלבנים. והנה רז"ל שאמרו (סוטה י"א.) כי היה הדבר בהדרגה בתחלה בפה רך ולבסוף בפרך, ומן סדר הכתובים משמע כי בתחלה שמו עליהם שרי מסים, ולדבריהם ז"ל צריך לומר כי קדמו דברים לשימת שרי מסים. והנה לפי מה שפירשתי בפסוק רב ועצום ממנו כי סוברים שיכולין להשתעבד בהם בעד הטוב שעשו להם בשני רעב אפשר שבאו עליהם בכח ואל תיכף ומיד, ושעבדום וישימו עליהם שרים ואז היו מועטים בערך המצריים ונטו ערפם, ומה שאמר הכתוב הבה נתחכמה אינו על פרט השעבוד אלא על פרט אחר, וכמו כן אמרו ז"ל (שם) שהיה על שקוע הבנים בים כאמור בדבריהם.

עוד נראה בדקדוק עוד אומרו **למען ענותו** וגו' שלא היה צריך והדבר מובן שהוא למען ענותו מתכוונים. עוד אומרו **בסבלותם** מה בא למעט. אכן נראה שנתחכמו עליו להשתעבד בדרך זה, כי פרעה מן הסתם יהיו לו בונים ערים לשבת והרבה עובדים עבודות הצריכין למלכות מהמצריים עצמם ומהזולת, והאנשים ההמה יקראו מס כמו שאמר הכתוב (מ"א ה') ויעל המלך שלמה מס מכל ישראל, ויעץ עצה לשום על ישראל שיהיו הם שרי מסים יובן שיהיו הם הממונים על כל עושי מלאכת המלך, ודבר זה אינו פחיתות ולא דלות לישראל ואינם יכולין למאן וכוונתם בזה הוא לערמה למען ענותו לעם ישראל בסבלותן של המסים שהם עובדי עבדות כשלא יוכלו לעבוד עבודתם אשר שמו עליהם בתוספת מרובה ממה שיוכלו שאת יצטרכו השרים להצטרף עמהם לעבוד עבודתם להשלים חקם, שלא היו מכירים בחוק העבודה אלא לשרים שהם ישראל שהם הם הממונים, וזו היא חכמתם שבאמצעות ערמה זו הכניסום בסבלות, והוא אומרם ז"ל בתחילה בפה רך היו לשרים ואח"כ לעבדים ויבן ערי וגומר: (אור החיים)

וַיִּבְנוּ וְכַאֲשֶׁר יַעֲנוּ אֹתוֹ כֵּן יִרְבֶּה וְכֵן יִפְרֹץ וַיִּקְצֹוּ מִפְּנֵי בְּנֵי יִשְׂרָאֵל:

אור החיים וכאשר יענו אותו כן ירבה וגו'. מה יערב נעימות הכתוב על פי מה שכתב בזה (ח"ב צ"ה:) בפסוק (קהלת ח') עת אשר שלט האדם באדם לרע לו, כי באמצעות העינוי והצרות תתברר בחינת הטוב מהרע ותסמך אל חלק הטוב ותתברר בחינת הרע מחלק הטוב ותסמך אל בחינת הרע, וב' פרטים אלו רמוזים באומרו לרע לו והוא עצמו שאמר הכתוב וכאשר יענו אותו כן כשיעור העינוי היו מוציאים ומבררים חלק הטוב ומתרבה חלק הטוב וכן יפרוץ. או ירמוז וכן יפרוץ שהיה נפרץ ממנו חלק הרע שהיה דבוק בו, והוא הצירוף אשר צרף ה' אותם בכור הברזל במצרים. וכפי פשט הכתוב ירצה כי כשהיו המצרים מרבים לענות היה ה' מרבה את ישראל כדי שיהיו נעזרים על העבודה והיה נותן בהם כח, והוא אומרם **כן ירבה** לשיעור אשר יספיקו העובדים בעבודה וגם ה' נותן בהם כח לשיעור אשר יתמעט מכחם מהעינוי. וכשראו המצרים כן היו מעבידים אותם בפרך כתרגומו בקשיו: (אור החיים)

וַיִּבְנוּ וַיַּעֲבְדוּ מִצְרַיִם אֶת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל בְּפָרְךְ: **וַיִּמְרְרוּ** אֶת חַיֵּיהֶם בְּעִבְדָּה קָשָׁה בְּחֹמֶר וּבִלְבָנִים וּבְכָל עִבְדָּה בְּשָׂדֵה אֶת כָּל עִבְדָּתָם אֲשֶׁר עָבְדוּ בָּהֶם בְּפָרְךְ:

אור החיים וימררו את וגו'. אומרו **בעבודה קשה** פירוש בעבודה שהיא קשה מצד עצמה

אפי' במועט, ממנה והוא עבודת חומר ולבנים ועבודת שדה. ואומר **את**.

כל עבודתם וגו' כי לא תאמר שהרפו ידם מהם משיעור הבנין שקצבו להם מקודם אלא שקצבת עבודה ראשונה במקומה עומדת והוסיפו להם כמו שתאמר שאחר ששמו עליהם כך וכך שיבנו בכל יום אחר שיהיה החומר והלבנים מוכנים לפנייהם הוסיפו עליהם לעשות הכנת החומר והלבנים וכל עבודת הכנת הבנין ולא הקילו מצד זה שיעור עבודה ראשונה אשר עבדו בהם בפרך אלא אתה עמה, וזה מהתחכמות פן ירבה, ואף על פי כן לא הועילו להמעטים כי נתרבו בני ישראל והספיקו לדבר זה, ואשר על כן ויאמר מלך מצרים וגו' להמית הזכרים: (אור החיים)

טו ויאמר מלך מצרים למילדת העברית אשר שם האחת שפרה ושם השנית פועה:

אור החיים ויאמר מלך וגו'. הגם שכל המעשה האמור בענין אמר לשון רבים דכתיב וישימו וכאשר יענו וגו' ויעבדו וימררו כי לא המלך לבדו עושה אלא הוא ועמו, דבר זה עשאו המלך לבדו כדי שיהיה הדבר בסוד שלא ירגישו העבריות להסתיר הריונם ושלא ירחיקו המילדות מילד אותם כאשר אבאר בסמוך:

למילדות העבריות וגו'. צריך לדעת מה אמר להם באמירה זו. ואולי כי האמירה היא שקרא ואמר **העבריות אשר שם האחת** וגו' כי להיות שבאו לפניו הרבה ולא היה מכיר אלו המילדות לזה קרא בשמותם ליחד להם הדיבור לצד שהיו גדולות של כל המילדות ורצה להטיל הדבר עליהן כי כן דרך השררה. עוד ירצה שהוא עשה אותן גדולות ושרות בקריאה זו על כל המילדות ואשר על כן פרט את שמותן, ולזה חזר לומר פעם אחרת **ויאמר בילדכן** וגו' פי' שהציווי לא לשתייהן לבד אלא לכל המילדות אלא שאלו יהיו עליהם שרות. עוד ירמוז הכתוב לשון גדולה ורוממות על דרך (דברים כ"ו) את ה' האמרת וה' האמירך והכונה בזה להגיד שבאמצעות ענין זה גרם להם פרעה מעלה והתרוממות לב' המילדות ועלו במעלה כאמור בסמוך (פסיק כ') וייטב אלהים וגו' ויעש להם בתים בתי כהונה בתי לוויה בתי מלכות בתי נביאות (סוטה י"א): (אור החיים)

טז ויאמר בילדכן את העבריות וראיתן על האבנים אם בן הוא והמתן אותו ואם בת היא וחייה:

אור החיים ויאמר וגו' וראיתן על וגו'. צריך לדעת לאיזה ענין ראה זו ולא היה לו לומר אלא אם בן וגו', ומה גם לדברי רבותינו ז"ל (סוטה י"א) שאמרו סימן מסר להם בן פניו למטה בת פניה למעלה לא ידעתי למה הוצרך לסימנים אלו. עוד צריך לדעת טעמו למה לא גזר על הכל, ואין להאמין עליו כי במדת רחמים נהג לשום להם שארית בארץ כי שורשו שורש אכזרי הוא. עוד קשה אומר **והמיתן אותו** בתוס' וא"ו מבלי מעשה קודם לדבר. עוד למה הוצרך לומר **ואם בת היא וחייה** כיון שפרעה לא גזר אלא על הזכרים פשיטא שלא יבקשו המילדות לעקור את הכל.

אכן רשע זה נתחכם כדי שתעלה בידו העצה, כי מי זאת האשה אשר תזמין עצמה למילדת להרוג בניה, לזה נתחכם ואמר להן שיתנהגו בסדר זה ויעשו בהעלם דבר ולא ירגישו היולדות על זה הדרך, כי קודם שיוודע הנולד מה הוא אם בן אם בת יראו המילדות על האבנים אם בן הוא ימיתוהו ויאמרו נולד מת ולא יניחו עד שיצא ועו" (צועק סוטה י"ב) אלא שיראו על האבנים קודם שיצא לעולם אם בן הוא, ומנין ידעו לזה אמרו ז"ל סימן מסר להם, ולזה אמר והמיתן בתוס' וא"ו כי מצוה ראשונה צוה אותן להבחין לדעת אם בן הוא קודם שיצא לעולם ויתן קולו, והב' והמיתן אותו בצאתו מבטן אמו. ואמרו **ואם בת היא** וגו' נתכוון גם כן בזה כדי שבאמצעות ענין זה לא ירגישו בדבר הנשים היולדות כשיראו שלפעמים ולדותיהן מתקיימין לא יחשדו במילדות והם לא יבחינו כי הורגות הזכרים ולא הנקבות. ואולי שצוה עליהם לבל

יודיעו הזכר אלא יאמרו שהנולד נולד מת שבאמצעות כן יסתר החשד, ובזה נתיישבו כל הדקדוקים.

הנה עצה חכמה יעץ פרעה בדבר זה לבל יוכלו עלות מהארץ, והוא כי באמצעות שיהרגו כל זכר ויתרבו הנשים והן האשה טב למיתב טן דו ויתחברו נשי ישראל עם המצריים ויתחתנו בהם ומעתה אין מציאות לעלות מן הארץ כשיהיו לעם אחד. גם יפגימו הנפשות הקדושות בערבוב הנפשות הטמאות ויהיו שם עד עולם ב"מ. ותמצא שאמרו רז"ל (ויק"ר פ. ל"ב) שלא נגאלו ישראל עד שהיו בהם ד' דברים וא' מהם ששמרו עצמם מן העריות, ועל זה מפורש בקבלה (שה"ש ד') גן נעול וגו', ואם היו מתחתנים עם המצריים לא היתה בר מינן תקומה לשונאיהם: (אור החיים)

[ז] וְתִירָאן הַמִּילְדוֹת אֶת הָאֱלֹהִים וְלֹא עָשׂוּ כַּאֲשֶׁר דִּבֶּר אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ מִצְרַיִם וְתַחֲיִין אֶת הַיְלָדִים:

אור החיים וְתִירָאן הַמִּילְדוֹת וגו'. צריך לדעת למה כפל לומר **ולא עשו ותחיין**. ורז"ל (סוטה י"א) אמרו שהיו מספקות מים ומזון. וצריך לדעת למה לא היו עושים להם כן מקודם. ואולי שיודיע הכתוב שלא פסקו מההטבה, והוא סיבת היראה שיראו את האלהים אפי' על מניעת ההטבה שהיו רגילין להטיב בסיפוק מזון ולא מלבד שלא עשו וגו' אלא **ותחיין**.

או לעולם כי מקודם לא נתנו דעתם על מצוה זו לספק מים ומזון, ואחר שצוה להם פרעה חששו שיהיו נחשדים אם ימות א' מהנולדים שהם הרגוהו, לזה להוציא עצמן מהחשד השתדלו להחיות אפי' מי שימות מיתת עצמו מחסרון הסיפוק. ואולי כי זה רמז בתיבת **את האלהים** לרבות יציאת ידי חובת חשד בני אדם להיות נקיים מה' ומישראל. וטעם אומרו **כאשר דבר** כ"ף הדימוי לומר לא הוא ולא דומה לו. או ירצה לומר להיות כי מן הדרך הוא כשיגזור מלך דבר על כל פנים בתחלת הגזרה דבר מלך חזק ואימת מלך רועשת לבל עבור עליה ובאורך הימים אחר הגזירה היא רופפת, ולזה הודיע הכתוב כי הצדקניות הללו בטלו גזירת מלך סמוך לגזירה, והוא אומרו **ולא עשו** ואימתי **כאשר דבר** כמו שתאמר כי בעת שיצאו משם והיו מילדות לעבריות לא עשו וגו' ואדרבה ספקו מזון לאין נכון ובטלו דבריו סמוך לגזירה, ושיעור **כאשר דיבר** כשיעור (בראשית כז ל) כאשר כלה יצחק לברך: (אור החיים)

[ח] וַיִּקְרָא מֶלֶךְ מִצְרַיִם לַמִּילְדוֹת וַיֹּאמֶר לָהֶן מַדּוּעַ עֲשִׂיתֶן הַדָּבָר הַזֶּה וְתַחֲיִין אֶת הַיְלָדִים:

אור החיים **מדוע וגו' ותחיין וגו'**. צריך לדעת מה הוא המעשה שעשו שעליו הוא אומר **מדוע עשיתן**, ואם שלא המיתו את הילדים זה יקרא שלילת המעשה והיה צריך לומר מדוע לא עשיתן. עוד צריך לדעת אומרו **ותחיין**, ואם על סיפוק המזון לילדים הוא אומר כמו שפירשנו באומרו וְתִירָאן הַמִּילְדוֹת וגו' ותחיין וגו' אם לזה נתכוון מה מענה בלשון המילדות על זה והרי הן מורדות במלך. ואולי כי לא ידע פרעה בפירוש שהיו מספקות מזון לילדים כי מן הסתם לא יעשו כן בפני המצריים ולבני ישראל אין לחשוד בהם דלטורין כאומרם ז"ל (ויק"ר פל"ב) בפסוק ושאלה אשה וגו' כי י"ב חדשים היה ביניהם דבר זה ולא גילה אדם מעולם, אלא שהמצריים הגידו לו שהיו המילדות מספקות מים ומזון לבית הנשים חיות, ודבר זה יכולין הגוים השכנים להכיר בדבר כשתכנים המילדת עמה דברי סיפוק וידעו גם כן כי הנשים החיות היו בניהם זכרים, לזה אמר פרעה **מדוע עשיתן את הדבר הזה** פי' סיפוק מים ומזון שהוא מעשה הנגלה, והן אמת אם לא היו מחיים הילדים הייתי תולה כי לבנות אתם מספקים אלא כיון שהסיפוק הוא למקום הילדים והילדים הנם בחיים זה לך האות כי להם אתם מספקים, והוא אומרו **ותחיין את הילדים**, ואין זה אלא מעיון שכלי כנזכר, כי הידוע לו בבירור אינו אלא מעשה הסיפוק לבית היולדות: (אור החיים)

{יט} ותאמרן המילדות אל פרעה כי לא כנשים המצרית העברית כי חיות הנה בטרם תבוא אלנה

אור החיים כי לא כנשים וגו'. צריך לדעת למה האריך כל כך לשון, ולא הספיק לומר לא כמצריות העבריות או העבריות לא כמצריות. עוד צריך לדעת מה מענה בפיהם על סיפוק המזון, ורואני כי קבל פרעה תשובתם. עוד קשה אומרו **וילדו** שהיה צריך לומר יולדות.

אכן כוונת הכתוב הוא שהשיבוהו שלא יקח שיעור לעבריות מהמיוחדות שבמצריות כי כולן חכמות מכל המצריות, והוא אומרו **כי חיות הנה** ומילדות זו לזו או אינם צריכין מילדת. ואולי שרמזו כי הנשים של בני ישראל היו בהם ב' לימודיות בהשכלה הא' היותם מעיקרם עבריות, והב' שהן עתה מצריות ובאמצעות זה נתחכמו ב' מיני השכלה, וזה הוא שיעור הכתוב כי לא כנשים הרגילות בנמצא הם אלו שהם מצריות עבריות, ובזה לא תהיה הוכחת הסתירה לא מעבריות ולא ממצריות כי אלו יש בהם ב' הדרגות והבן. ואומרו **בטרם** וגו' נתכוונו להשיב אם יאמר ולמה לא יהיו הם מילדות אותם בעל כרחן לצד שהם הממונות מהמלך ואמרו בטרם וגו' פי' כי אנו מתחכמין לבוא אצלם קודם שיגיע זמן הלידה כפי חשבונם ליליד אותם ואף על פי כן אנו מוצאים אותם שכבר ילדו כי היולדות היו מתחכמות להרחיק להם זמן לידתם כי הרגישו כדבר, וכל זה נכלל בתיבת חיות. ומעתה כפי הנחה זו פרחה לה מעצמה החשדה הגם שיביאו בידם מים ומזון היה לחושבם שעדיין לא ילדו והם באים ליליד אותם וכל מה שיעשו מהוראת חיבה להם אדרבה כשורה וכהוגן עושין כדי שיתקרבו הלבבות של היולדות ולא יהיו נחשדים בעיניהם כרצחניות וימצאו מקום לקיים גזירת המלך להמית הבנים, ואחר שהיו מביאין לחושבן שעדיין לא ילדו כנזכר והיו מוצאים כי כבר ילדו אינו מהמוסר להשיב המובא, ובזה ספה תמה תלונת וחשד פרעה הגם שצדקו דברי הולכי רכיל שאמרו שהמילדות ספקו מזון: (אור החיים)

{כ} ויטב ויירב וגו' למילדת אלהים וירב העם ויעצמו מאד:

אור החיים ויטב וגו' וירב וגו'. צריך לדעת מה הוא ההטבה, ואולי שהוא הרשום בסמוך ויעש להם בתים. וקשה אם כן לא היה מפסיק כאומרו וירב העם. ונראה שמורינו הכתוב דבר שבאמצעותו רבו בני ישראל, לפי מה שקדם לנו שהיו מספקות להן מים ומזון לזה אמר **ויטב אלהים למילדות** פי' נתן להם רב טוב ובאמצעותו היה להן יכולת לספק מזון ובזה **וירב העם** וזולת זה לא יהיה להם לספק לרבים בהפלגה, ואחר כך הזכיר ה' שכרם הטוב שעשה להם בתים.

עוד ירמוז כי בראות ה' יראתם מהאלהים הזמין לידם עשות מצות לאין קץ להרבות שכרם, והוא אומרו **ויטב וגו'** ומה הוא הטובה **וירב העם** שבזה יגדל זכותם כי כולם יחשבו להם כשלא הרגום, ואולי כי לטעם זה זכו משה ואהרן בישראל כי בשלם זוכים לצד כי יוכבד ומרים נתנו נפשם עלינו ועברו פי מלך ועוד להם שזנו ופרנסו משלהם לזה יחשבו עליו הוא אבינו הוא מלכנו הוא מושיענו. וכלך גם כן לדרך זה כי לצד שאנו ענפי נשמתו של משה דכתיב (ישעי' ס"ג) משה עמו לזה סבלה יוכבד עולינו להגן בעדינו ולספק מים ומזון כמשפט היולדים לבניהם, ולדברי המפרשים (רש"י) שההטבה היא עשיית הבתים יש לומר כי טעם שהפסיק באומרו **וירב העם** שזולת זה אין מקום לבתי כהונה ובתי מלכות כי אם אין עם אין מלך וכהן, לזה הקדים ה' העם ואחר כך עשה להם בתים וגו': (אור החיים)

{כא} ויהי כי יראו המילדות את האלהים ויעש להם בתים: **{כב}** ויצו פרעה לכל עמו לאמר כל הבן היולד היארה תשליכהו וכל הבת תחיון:

אור החיים ויצו וגו' לכל עמו וגו'. לפי מה שכתבנו כי מתחלה דבר למילדות שיהיה הדבר בסוד ולא ידעו בנות ישראל, כשלא עלתה בידו עשה הדבר בפרסום וצוה לכל עמו על הדבר

שיכוין לומר מעשה בתיה, להיות כי מעשה מצוה גדולה עשתה דקדק הכתוב להודיע דקדוק אופן המעשה. והנה דבר ידוע הוא כי בת מלך לא תלך ליאור בלא נערות כמשפט בנות מלכים, גם ממוסר הגדולים ובפרט המלכים להיות להם אחד מיוחד מכובד הרבה להתגלות לפניו ולשמשו ולרחוץ בבית המרחץ או ביאור וכדומה, וכאן הודיע הכתוב באומרו ונערותיה הולכות שהיה בזמן שהיתה רוחצת שהוצרכו נערותיה ממוסר המלכות שלא לעמוד לפנייה ולא נשארה עמה אלא אחת המיוחדת ותשלח אותה, והוא אומרו **ותשלח את אמתה** פי' המיוחדת לה לרחוץ וגו'. ואומרו **ותקחה** שקולה, או ששלחה אותה לבל תיעצה הפך רצונה כי רצונה של בת פרעה היתה להציל הילד ההוא ותקחה בת פרעה לתיבה. או **ותשלח** וגו' **ותקחה אמתה**, ולב' הדברים שבח בת פרעה יגיד כי נפשה נפש טהורה מי יתן טהור מטמא וגו' (איוב יד) לדרך הא' יכוין לומר שהגם שלא היתה עמה אלא אמה אחת וכל נערותיה היו הולכות וגו' אף על פי כן חששה למניעה ממנה ושלחתה ונשארת בת מלך לבדה ולקחה התיבה בידה ולדרך ב' גם כן שבח יגיד שהגם שלא היתה עמה אלא אמה אחת ואין מדרך המוסר שתשאר בת מלך יחידה ואין צריך לומר על שפת היאור אף על פי כן שלחה אותה למרחוק, ולזה הקדים להודיע **ונערותיה** וגו' לדעת כוונת הודעת **ותשלח את אמתה** על אופן שכתבנו, ואילו לא אמר ונערותיה לא היתה הכונה ידועה שנתכוין למה שפירשנו והבן: (אור החיים)

[ל](#) ותפתח ותראהו את הילד והנה נער בכה ותחמל עליו ותאמר מילדי העברים זה:

אור החיים **ותראהו את הילד וגו'**. צריך לדעת אומרו **ותראהו** וגו' שהיה לו לומר ותרא וגו'. ונראה שנתכוין לומר שידעה שהתיבה היא מהילדים המושלכים היאורה ונתכונה להצילו וכמו שפירשנו בפסוק ותשלח את אמתה, והוא אומרו **ותפתח ותראהו** להילד שנתכונה להציל, ואם היה אומר הכתוב ותראה ילד יהיה המשמעות כי ראתה מה שלא חשבה כן והבן. ורז"ל דרשו (סוטה יב:) ותראהו ראתה שכינה עמו, והוא דרך דרש. וצריך לומר שלא הכירה השכינה היא, כי מנין ידעה השכינה מבית אביה ואבי אביה, אלא שראתה עמו אור גדול, וה' עשה כן כדי שתגדל מעלת הילד בעיניה. גם לטעם שדרשו ז"ל (זהר ח"ב י"ב:) בכתוב והנה נער בוכה על ישראל שהיו בוכים בגלות, לזה ויגל ה' את עיניה להראותה האור הסומך למשה.

עוד אפשר שהרגשתה בשכינה היתה לצד שכשנגעה בו פרחה ממנה צרעת (ש"ר פ"א) אמרה אין זה אלא בן אלהי. ואולי שרמז פריחת הצרעת באומרו **ותראהו את הילד** פי' ותראהו להאמור בסמוך בכח דכתיב לרחוץ וזכרון בשרה בכח וכשפתחה התיבה ותראהו לבשרה את הילד פי' כשנגעה בילד **והנה נער** פי' חזר להיות כבשר נער קטן על דרך מה שאמר הכתוב בנעמן (מ"ב ה') וישב בשרו כבשר נער קטן:

ותחמול עליו. לפי מה שפירשנו כי נתכונה מתחילה ובראשונה להציל הילד טעם החמלה חדשה לא להצילו מהיאור אלא יגיד הכתוב שבקשה להניקו, והעד מה שאמר בסמוך ותאמר אחותו וגו' האלך וקראתי וגו' ואמרו ז"ל (סוטה יב:) שהחזירתו על מניקות גויות וכו':

ותאמר מילדי העברים וגו'. קשה מה חידוש אומרת **מילדי העברים** זה פשיטא שכן הוא כי הן הנה המשליכות ילדיהן ביאור בגזירת פרעה, ואם לפי מה שדרשו ז"ל (שם י"כ.) כי באותו יום גזר גם על המצריים. אם כן מנין ידעה והכירה כי אינו מילדי מצריים. והנה לפי מה שאמרו ז"ל כי החזירתו על כמה מניקות גויות ולא רצה לינק זה לך האות כי לא מילדי המצריות, ועל כל פנים מה חידוש אומרת בדבריה. ולעמוד על הדבר נשכיל על דבר אם הצלת הילד היה לצד שנסתפקה היותו מצרי או אפי' יהיה עברי, והנה אם נאמר שחשבה להציל לספק. מצרי תכוין באומרה **מילדי העברים** זה כי נתברר לה הפך מה שחשבה ובזה גלתה דעתה כי לא להציל מילדי העברים נתכונה, ודבר זה השכל יבחרהו כי סתם גויה לא תרחם אלא על בני אומתה, והגם שאנו רואים שאחרי שידעה כי מילדי העברים הוא החזיקה בו ושכרה לו מינקת, אין מזה ראייה כי אחר שידעה מעלתו גם שריפא אותה מצרעתה רחמה עליו, גם ראוי

הוא מכח זה להטות לבה לאמונת ישראל כי היא ראתה מה נורא מעשיו:

ואם נאמר שמתחילה רחמה על הילד הגם שידעה כי. מבני ישראל הוא תכוין באומרה **מילדי העברים** נתינת טעם שלא ינק מהנכריות לא שהוחלה מהיאור ומסוכן הוא ואינו יכול לינק אלא לצד שהוא מילדי העברים, ולזה תכף אמרה לה אחותו **האלך וקראתי לך** וגו' מהעבריות להבחין דבריה, ואמר הכתוב **ותקח האשה** וגו' **ותניקהו:** (אור החיים)

זז וְתֹאמֶר אָחִיתוֹ אֶל בֵּית פְּרָעָה הָאֵלֶךְ וְקִרְאתִי לָךְ אִשָּׁה מִיְּנֻקָּת מִן הָעִבְרִית וְתִינֶק לָךְ אֶת הַיֶּלֶד: **חח** וְתֹאמֶר לָהּ בֵּית פְּרָעָה לְכִי וְתִלְךְ הָעֵלְמָה וְתִקְרָא אֶת אִם הַיֶּלֶד: **טט** וְתֹאמֶר לָהּ בֵּית פְּרָעָה הִילִיכִי אֶת הַיֶּלֶד הַזֶּה וְהִינְקֵהוּ לִי וְאֲנִי אֶתֵּן אֶת שְׂכָרְךָ וְתִקַּח הָאִשָּׁה הַיֶּלֶד וְתִנְיָקֵהוּ: **י** וַיִּגְדַּל הַיֶּלֶד וְתִבְאֵהוּ לְבֵית פְּרָעָה וַיְהִי לָהּ לְבֵן וְתִקְרָא שְׁמוֹ מֹשֶׁה וְתֹאמֶר כִּי מִן הַמַּיִם מְשִׁיתֶהוּ:

אור החיים **ותקרא שמו וגו' ותאמר וגו'.** הנה תמצא שינוי בקריאת שם יצחק ויעקב והשבטים כי לכולם יקדים טעם השם ואחר כך השם, ביצחק (בראשית כא ו') כל השומע יצחק וגו' ותקרא שמו יצחק, יעקב (שם כ"ה כ"ו) וידו אוחזת בעקב ויקרא שמו יעקב. בשבטים כי ראה ה' ותקרא שמו ראובן (שם כ"ט ל"ב) כי שמע וגו' ותקרא שמו שמעון (שם לג) וכן על זה הדרך. מה שאין כן בקריאת שמו של משה הקדים הזכרת שמו ואחר כך טעם השם ואולי כי האמהות היו בעלי רוח הקודש והיו משיגות בחינת השם וקריאת השם היתה למה שהיו מכוונים בו מה שאין כן קריאת שם משה מגיד הכתוב כי לא השיגה לידע בחינת השם כי שמו נפלאות יגיד. וצא ולמד מה שכתוב בספר הזוהר (ח"ג דע"ו תיקונים תיקון ס"ט) מה ירמוז שם זה. וה' השם שמות בארץ שם בפיה שם משה ומה שאמרה היא בטעם השם הוא כי **מן המים משיתהו ולא ידעה טעם זולת זה:**

או ירצה הכתוב לומר כי זאת האשה העלימה טעם השם שלא יתגלה לכל לצד כי המעשה היה הפך רצון כל עמה להציל אותם שהם גזרו עליהם להשליכם ליאור והיא תבטל עצתם לרע להם לזה לא פרסמה טעם השם אלא קראתו סתם בלא טעם והכתוב מודיע טעמה שקראתו כך הוא לצד שאמרה כי **מן המים:** (אור החיים)

יא וַיְהִי בַּיָּמִים הָהֵם וַיִּגְדַּל מֹשֶׁה וַיֵּצֵא אֶל אָחִיו וַיֵּרָא בְּסִבְלֹתָם וַיֵּרָא אִישׁ מִצְרִי מִכָּה אִישׁ **שלישי** **מִצְרִי** **עברי**

אור החיים **איש עברי מאחיו.** דקדק לומר **מאחיו**, ירמוז כי הביט בו שהיה מהצדיקים שבישראל כי היו אז בישראל רשעים וצא ולמד מה שאמרו ז"ל (מכילתא י"ב כ"ט) בפסוק וחמשים עלו וגו' (לקמן י"ג י"ח) (שה') [שד'] חלקים ולמ"ד יותר מתו בימי החושך והשאר עלו לצד היותם רשעים, ותמצא שכאשר אמר בסמוך ב' אנשים עברים נצים לא אמר מאחיו לטעם שהיו רשעים כי הם דתן ואבירם (ש"ר): (אור החיים)

יב וַיִּפֶן כֹּה וְכֹה וַיֵּרָא כִּי אֵין אִישׁ וַיֵּךְ אֶת הַמִּצְרִי וַיִּטְמְנֵהוּ בַחֹל: **יג** וַיֵּצֵא בַיּוֹם הַשֵּׁנִי וְהָנָה שְׁנֵי אַנְשִׁים עִבְרִים נֹצִים וַיֹּאמֶר לָרֹשַׁע לָמָּה תָּכֵה רַעַךְ:

אור החיים **ויאמר לרשע וגו'.** פי' לרשע שהיה בהם, ואומר **רעך** לו יהיה שיהיה רשע כמותך למה יהיה בולע צדיק ממנו. או ירצה כי הכיר שאחד רשע ואחד תם שלא הריעו, לזה אמר **לרשע למה תכה** אדם שלא נתחייב לך ולא בקש רעתך, והוא אומר **רעך**. והגם שאמר בתחלה ב' אנשים נצים ימצא שאחד יריב חנם לצד רשעו ואידך (טו) **את הדבר הזה**. אמר תיבת **זה** לומר ששמע דברים הבאים בסמוך שהם דברי הרשע שאמר הלהרגני וגו' לא שידע בבירור כי הוא ההורג למצרי:

ויבקש להרוג וגו'. פירוש ביקש להוכיח הדבר אם כן עשה כדי להרוג אותו, ולזה ברח משה מפני פרעה שמא יתברר הדבר ויהרגנו. או ירצה באומרו **מפני פרעה** כי הכיר בפניו כי זעומים הם והרגיש מזה וברח הגם שלא ידע כי הגיעו הדברים לפרעה: (אור החיים)

{יד} ויאמר מי שמך לאיש שר ושפט עלינו הלהרגני אתה אמר כאשר הרגת את המצרי ויירא משה ויאמר אכן נודע הדבר: **{טו}** וישמע פרעה את הדבר הזה ויבקש להרג את משה ויברח משה מפני פרעה וישב בארץ מצרים וישב על הבאר: **{טז}** ולכהן מדין שבע בנות ותבאנה ותדלנה ותמלאנה את הרהטים להשקות צאן אביהן: **{יז}** ויבאו הרעים ויגרשום ויקם משה ויזשען וישק את צאנם: **{יח}** ותבאנה אל רעואל אביהן ויאמר מדוע מהרתן בא היום: **{יט}** ותאמרן איש מצרי הצילנו מיד הרעים וגם דלה דלה לנו וישק את הצאן: **{כ}** ויאמר אל בנותיו ואיו למה זה עזבתן את האיש קראן לו ויאכל לחם:

אור החיים למה זה וגו'. כאלו אמר למה עזבתן את זה האיש אשר גמלכם טובות. או ירצה שמקפיד על זמן שעזבוהו מאז עד שיחזרו לקרא לו, וטעמו כי אינו מהמוסר שיעשה עמהם איש נכרי חסד ויבאו ויניחוהו יעמוד בחוץ. או ירצה שהגם שיקפיד יתרו על התקרבותם עם אנשים אמר כי ישתנה זה מכלם, והוא אומרו **למה זה וגו'** כי מעשיו מוכיחות כי איש חסד הוא, ומה גם לדבריהם (ש"ד א') שאמרו לו שעלו המים לקראתו הרי זה משונה לשבח שבחים: (אור החיים)

{כא} ויואל משה לשבת את האיש ויתן את צפרה בתו למשה:

אור החיים את צפרה בתו למשה. טעם שכפל הזכרת שמו ולא הספיק לומר ויתן לו את וגו', יכוין הכתוב להודיע כי. היא בת זוגו, ותיבת **למשה** הוא דברי הכתוב שאומר כי צפורה למשה היא למנה בת זוגו: (אור החיים)

{כב} ותלד בן ויקרא את שמו גרשם כי אמר גר הייתי בארץ נכריה:

אור החיים גר הייתי. לשון עבר. כי בזמן שנכתבה התורה ידבר הכתוב. או ירצה על זה הדרך **גר הייתי** על דרך אומרו (תהלים קי"ט) גר אנכי בארץ, כי הצדיקים אינם בעולם הזה אלא כגרים בלא שום ישוב, והוא אומרו **גר הייתי** מעודי ונוסף לי **בארץ נכריה** לצד שהיה חוץ מאחיו ובית אביו: (אור החיים)

{כג} ויהי בימים הרבים ההם וימת מלך מצרים ויאנחו בני ישראל מן העבודה ויזעקו ותעל שועתם אל האלהים מן העבודה:

אור החיים מן העבודה. פי' לא שזעקו לאל שיושיעם אלא צעקו מן הצער כאדם הצועק מכאבו. ומודיע הכתוב כי אותה צעקה עלתה לפני ה', והוא אומרו **שועתם וגו' מן העבודה** פי' מצער העבודה וישמע ה' את נאקתם פירוש הרמת קול כאבם.

עוד ירצה על דרך אומרו (תהלים קי"ח) מן המצר קראתי יה ענני במרחב יה כי אחת מהתפלות המתקבלות היא תפלה שמתוך צרה, וכן הוא אומר (יונה ב') קראתי. מצרה, והוא אומרו **ותעל שועתם וגו' מן העבודה** פי' לצד שהיתה מצרת העבודה, וכפי זה שועה זו היא תפלה וצעקת כאב הצרה הנה היא רמוזה באומרו מן העבודה ויזעקו, ובזה ידויק על נכון טעם ששינה הכתוב לשונו שהתחיל לומר ויזעקו ותעל שועתם וגו', שהיה לו לומר ותעל זעקתם וגו', אלא נתכוין לומר שהם זעקו מהצרה וגם שועו לה' כאומרו ותעל שועתם. וכפי זה שיעור הכתוב הוא על זה הדרך ותעל שועתם ששועו לאלהים מן העבודה. עוד אולי אומרו **מן**

העבודה ירצה שלא הגיעה השועה לפני ה' על ידי אמצעי אלא ביושר עלתה מן העבודה אל האלהים שלא על ידי בעל כנפים יגיד דבר (קהלת י' כ'): (אור החיים)

[כד] וַיִּשְׁמַע אֱלֹהִים אֶת נַאֲקָתָם וַיִּזְכֹּר אֱלֹהִים אֶת בְּרִיתוֹ אֶת אַבְרָהָם אֶת יִצְחָק וְאֶת יַעֲקֹב:
[כה] וַיֵּרָא אֱלֹהִים אֶת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וַיֹּדַע אֱלֹהִים:

אור החיים וירא וגו' וידע וגו'. פי' אחר שצעקו ועלתה צעקתם זכר ה' ברית האבות וזה היה סיבה לפנות להם ולראות אותם, כי ראית ה' במצטער תועיל להסרת הצער כי הוא רחמן מלא רחמים ורחמיו על כל מעשיו, והוא אומר וידע וגו' בלע"ז אפיאד"ו. ותמצא כי בעת כעסו יסתיר פניו, והוא אומר (דברים ל"א) ואנכי הסתר אסתיר וגו'. עוד ירצה באומר וידע דברים נסתרים שהרעו: (אור החיים)

שמות פרק-ג

[א] וּמֹשֶׁה הָיָה רֹעֵה אֶת צֹאן יִתְרוֹ חֹתֵנוּ כֹּהֵן מִדִּיִן וַיִּנְהַג אֶת הַצֹּאן אַחַר הַמִּדְבָּר וַיָּבֹא אֶל הָרֹאשׁ הַהַר
[ב] וַיִּבְרָא אֱלֹהִים אֶת הָאֱלֹהִים

אור החיים ומשה וגו' וינהג וגו'. פירוש כי ה' סבבו לעשות כן. או שהוא נהג כמנהגו והצאן הלכו שמה אל הר וגו' כי שם ידבר אליו האלהים: (אור החיים)

[ב] וַיֵּרָא מִלְּאֲךָ יְהוָה אֵלָיו בְּלִבַּת אֲשׁ מִתּוֹךְ הַסֵּנֶה וַיֵּרָא וְהָיָה הַסֵּנֶה בְּעֵר בְּאֵשׁ וְהַסֵּנֶה אֵינּוֹ אֶפְלָל: **[ג]** וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה אֶסְרָה נָא וְאֶרְאֶה אֶת הַמְּרָאָה הַגְּדֹלָה הַזֶּה מִדּוֹעַ לֹא יִבְעַר הַסֵּנֶה: **[ד]** וַיֵּרָא יְהוָה כִּי סָר לְרֵאוֹת וַיִּקְרָא אֵלָיו אֱלֹהִים מִתּוֹךְ הַסֵּנֶה וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה וַיֹּאמֶר הַפְּנִי:

אור החיים ויאמר הנני. לא כשמואל שלא הכיר הקורא (ש"א ג'), כי משה נביא היה בטרם יצא מבטן אמו והכיר הקורא. ואולי כי זה רמז באומרו **המראה הגדול** רמז אל גדול המיוחד: (אור החיים)

[ה] וַיֹּאמֶר אֵל תִּקְרַב הֵלֶם שֶׁל נַעֲלֶיךָ מֵעַל רַגְלֶיךָ כִּי הַמָּקוֹם אֲשֶׁר אַתָּה עוֹמֵד עָלָיו אֲדַמָּת קֹדֶשׁ הוּא:

אור החיים אל תקרב וגו' של וגו'. הנה ב' דברים יצו אותו ה', אחד שלא יקרב, ואחד שישלוף נעל רגלו שלא יעמוד בו אפי' במקום שהוא עומד בו כאומר **המקום אשר אתה עומד עליו** כבר **אדמת קודש הוא**, וצריך לדעת למה לא הקדים לומר לו הסרת מכשול שכבר הוא נתון בו שהוא עומד במנעלו על אדמת קודש ואחר כך יצו עליו לבל יקרב הלום. דע כי בכל התורה כולה גילה ה' דעתו ורצונו כי עיקר הקפדתו ומוסרו הוא על מצות לא תעשה כי זה יחבול בנפש, והוא טעם אומר (קהלת י"ב) והרוח תשוב וגו' אשר נתנה ואמרו ז"ל (שבת קנ"ב:) תנה לו כמו שנתנה לך, אבל מצות עשה הם השגת הטוב כשיהיו ובהעדרם אין עונש זולת על פרטים ידועים כגון פסח ומילה. והנה כאן צוה לו ה' מצות לא תעשה ומצות עשה, לא תעשה היא **אל תקרב הלום** ואמרו ז"ל (עירובין צ"ו. שבועות ל"ו:) כל מקום שנאמר פן ואל אינו אלא לא תעשה, ומצות עשה היא **של נעלך**, ואם משה יקרב הלום הרי עבר על לא תעשה, ואם לא יסיר נעלו הגם שאינו דרך כבוד למקום לא עבר אלא אעשה ממה שאמר לו

ה' בלשון עשה, ותמיד יקדים ה' השמירה לעשיה דכתיב (דברים ד ו) ושמרתם ועשיתם, לשמור לעשות (שם טו ה) משמרת מצותי (בראשית כו ה). לזה ג"כ הקדים החמור אל. תקרב לא תעשה ואחר כך עשה של וגו' שינהוג כבוד במקום המקודש. אלא שיש לנו לדעת דעת עליון למה לא קרא אליו קודם שיעמוד במקום קדוש לכל יקרב בנעלו אשר ברגלו על אדמת קודש. ואולי כי אינו ראוי הדבר להתיחד הדיבור עליו כי אם בצירוף אזהרת אל תקרב הלום. עוד אפשר לומר שלא נתקדש המקום שבו עמד עד אחר כך, והטעם שכשרצה ה' לדבר עמו שם במקום עמידתו רצה לקדשו והזהירו קודם. ואולי כי לזה דקדק לומר תיבת הוא כי לא היה צריך לומר אלא המקום וגו' אדמת קודש, אלא נתכוון הכתוב באומרו הוא לומר ולא היה קודם: (אור החיים)

וַיֹּאמֶר אֲנֹכִי אֱלֹהֵי אַבְיָךְ אֱלֹהֵי אַבְרָהָם אֱלֹהֵי יִצְחָק וְאֱלֹהֵי יַעֲקֹב וַיִּסְתֵּר מִפְּנֵי כִי יֵרָא מִהַבֵּית אֶל הָאֱלֹהִים: **וַיֹּאמֶר יְהוָה רְאֵה רָאֵה רְאִיתִי אֶת עֲנִי עַמִּי אֲשֶׁר בְּמִצְרַיִם וְאֶת צַעֲקֹתֶם שָׁמַעְתִּי מִפְּנֵי נִגְשָׁיו כִּי יִדְעֹתִי אֶת מַכְאִבָּיו:**

אור החיים ויאמר ה' ראה ראיתי וגו'. צריך לדעת למה כפל לומר ב' ראיות. ב' למה הוצרך לפרש ולומר אשר במצרים ואם לא יכיר משה עמו של האלהים אינו מסויים אצלו בסימן זה אשר במצרים הלא כמה אומות היו במצרים. ואולי כי לא היתה אומה מעונה ומרודה במצרים כישראל. אלא שאין הדעת מקבלת כי לא ידע משה כי ישראל הם עם ה' ונחלתו. אכן יכוון ה' להודיע כי ראה ב' ראיות, הא' שעדיין לא הגיע הקץ ואף על פי כן ראיתי את עמי והעוני הוא אשר במצרים פי' על דרך אומרם שם במס' שבת (י:) שבשביל ב' סלעים מילת וכו' נתגלגל הדבר וירדו אבותינו למצרים והקשו התום והלא כבר נגזר הגלות בבין הבתרים ואמרו שהיה יכול להיות במקום אחר שלא היו משתעבדים בו ישראל בכל כך צער ועינוי, והוא אומרו אשר במצרים פי' ולבחינה זו של כובד השעבוד אני רואה כי הגם שלא הגיע עדיין קץ הגאולה הגיע קץ פרט בחינת העוני אשר מענים ומשעבדים אותם.

עוד ירצה לומר ראה הצער שישנם בו ועוד ראיתי עוני עמי שהם חלק ה' עמו והעוני הוא אשר הם במצרים כי אם ישראל מתעכבים עוד הם נאבדים ב"מ על דרך אומרם ז"ל (הגדה) ואלו לא הוציא הקב"ה את אבותינו ממצרים עדיין וגו' כי אם היו מתעכבים שם עוד היו נכנסים בנ' שערי טומאה ולא היתה תקומה לזה גאלם מיד ולא שהו אפי' שיעור שיספיק בצקם להחמיץ הגם שכבר בטלה עבודה מהם והיו שרי צוען המקום הוא גורם עינוי, והוא טעם אומרו (לקמן יג לט) ולא יכלו להתמהמה, והוא שרמז פי חכם ברוך הוא אשר במצרים.

עוד ירצה באומרו ראה ראיתי ב' ראיות אחת שנשלמו בירורי ניצוצי הקדושה ואין להם עוד הנאה בגלות וכאומרם ז"ל (ברכות ט:) פסחים קי"ט:) בפסוק וינצלו את מצרים עשאה כמצודה שאין בה דגן וכמצולה שאין בה דגים, ועוד ראיתי שעכבתם שם תריע להם להטמינם בקליפה בטומאה כמו שכתבתי:

ואת צעקתם שמעתי. פי' ועוד בא לפני צעקתם מצרה להם כי הוסיפו להרע עד שצעקו צעקה מכאב לב וכמו שפירשתי בפסוק ותעל שועתם וגו' מן העבודה. וזה הקדמת טעם לשליחותו קודם הזמן שהוא להצילו מצרה מעכשיו שלא ישתעבדו בו באותה שנה שהיו המצרים מוכים מכות גדולות כי מיום שהתחילו המכות במצרים נסתלק השעבוד מישראל כאשר אבאר בסמוך בפסוק וארד להצילו. גם למה שפירשתי באומרו ראה ראיתי שנתכוין על צרת מצרים כי הגיע העת להסתלק, אף על פי כן צריך התעוררות מהניצולים לזה אומר **ואת צעקתם שמעתי:**

ואומרו מפני נוגשיו אחר שהזכיר שמיעת הצעקה ולא כן היה לו לומר אלא את צעקתם מפני נוגשיו שמעתי. עוד אמר צעקתם לשון רבים ונוגשיו לשון יחיד ולא הושה מדת הלשון, נתכוין לומר כי בני ישראל צעק לבם אל ה' בתפלה, וזה יצדיק מה שפי' בפסוק ותעל שועתם וגו', ואם היה אומר את צעקתם מפני נוגשיו שמעתי היה נשמע שהצעקה היתה מהעבודה ולא כן

הוא שצעקתם היתה בתפלה לפני ה'. וטעם שאמר **צעקתם** בלשון רבים **ונוגשיו** בלשון יחיד, להיות כי אין רבים הצועקים שוים בצעקם אל ה' לזה כינה אותם בשם רבים, אבל בערך הנוגש היה נוגש לכולם יחד בשוה לזה אמר מפני **נוגשיו** לשון יחיד. וטעם אומר **מפני נוגשיו** הוא לרמוז כי טעם שקבל צעקת לבם אל ה' הוא לצד שצעקו מצרה וכמו שפירשתי בפסוק מן העבודה. עוד ירצה באומר **מפני נוגשיו** כאן רמז כי המצריים נתמלאת סאתם ליפרע מהם אשר הרעו הגם שישראל עדיין לא נשלם זמן הגאולה, וזה טעם אחר לשליחות משה קודם זמן הגאולה.

עוד ירמוז **מפני נוגשיו** על דרך אומר (ישעי' ס"ה) טרם יקראו ואני אענה, וכאן הודיע כי קודם נגישתם האדון מרגיש בצעקת בניו ידידיו, ולדרך זה טעם אומר לשון יחיד לומר אפי' נגישת ראשון שבהם, ואמר הטעם **כי ידעתי את מכאוביו** לומר הגם שעדיין לא צעקו אני יודע ונותן לב על מכאוביו של עמי ונחלתי, גם בזה גילה עוצם אהבתו עם ישראל כרחם אב רחמן וגו'. ולדרכים הראשונים שפירשתי כונת אומר **כי ידעתי** וגו' להגדיל רוב צרותם כי לא יוכלו שאת כי רבו מכאוביהם בנגלה ובנסתר. עוד ירצה להודיעו **כי ידעתי מכאוביו** פי' לא שקבלם מהצועקים אלא הכיר וידע שיעור המכאובים, ודבר זה יחייב לצד מדותיו להציל, וכמו שפירשתי בפסוק וירא אלהים כי לצד דאיתו בצרת הנבראים יתרבו רחמיו לפנים משורת הדין, וכמו כן הדברים שבאמצעות ידיעת המכאוב של ידידיו יתרבו רחמיו, ומכל קיבוץ הטעמים אמר **וארד להצילו:** (אור החיים)

[ח] **וארד להצילו מיד מצרים ולהעלותו מן הארץ** הוא אל ארץ טובה ורחבה אל ארץ זבת חלב ודבש אל מקום הפנעני והחתי והאמרי והפריזי והחוי והיבויסי:

אור החיים **וארד להצילו ולהעלותו וגו'.** טעם אומר **וארד**, כי לפי ערך גדולת אל עליון אינו מכבודו לעשות כל הנעשה שיבואו דבריו לאדם נבל כפרעה ולומר אליו דברים משמו, ומה גם כשיגיע למדרגת מיאון עד הגיעו לומר (לקמן ה ב) מי ה' ח"ו, וצא ולמד מה שדרשו ברבות בפתיחת איכה (פתיחתא י"ד) בפסוק (משלי כט) איש חכם נשפט את איש אויל שפט לא אמר אלא נשפט וכו' יעוין שם דבריהם, לזה אמר ה' **וארד** הסכים על מיעוט כבודו כביכול לצד הצלת ישראל כאומר להצילו. וכונת הצלה זו היא שיצילו מעכשיו מהעינוי ומהשעבוד, והוא אומר **מיד מצרים** המשעבדים בהם. ואומר **ולהעלותו מן הארץ** פי' כשיגיע זמן הגאולה מכאן עד י"ב חודש אעלה אותו מן הארץ וגו' לבל יתעכב שם עוד אפילו בלא עינוי. וטעם שלא העלה אותם תכף ומיד, הוא לצד שעדיין לא הגיע זמן הגאולה אשר קצב ה'. ובזה נחה דעתי בחקירה אחת למה האריך ה' י"ב חודש במכות המצרים, ורז"ל (שמו"ר פ"ט) מהם אמרו שהמכה היתה משמשת ג' שבועות וההתראה שבוע אחת ומהם אמרו להפך, ולמה יאחר ה' הגאולה והיה לו להביא המכות זו אחר זו ויגאלם מיד ותספיק ההתראה ביום אחד או בשעה אחת כדין התראת ישראל שאין צריך בה זמן ומכל שכן אומות העולם שאין צריכין התראה. גם למה לא הספיק התראה אחת על כל המכות, אלא לצד שעדיין לא הגיע הזמן היה ה' מלביש הזמן ההוא להשביעם מרורות ביני ביני עד שהגיע הזמן. וגאלם מיד בלא שום עיכוב. וא"ת ומה בכך אם היה ה' גואל אותם קודם זמן זה. עוד למה ה' הוציאם בזבולא בתרייתא בזמן שאם היו מתעכבים קצת היו נלכדים עד שהוצרך למהר ולא יכלו להתמהמה והיה לו להוציאם בזמן

הנה למה שקדם לנו כי עיקר הגלות הוא לברר הניצוצות שנטמעו בנ' שערי טומאה וכמו שצינתי דבר זה כמה פעמים בזה ינוח דעת בב' השאלות כי אם היה מוציאם קודם זה היו מפסידים ברור החלק ההוא, ותדע שעם ה' השיגו בבחינת כללותם הכלול במשה שנתיחס בשם עמו השגת מ"ט שערי בינה, וטעם שלא השיג שער החמישים הוא לצד שאין המושג אלא בהשתדלות המשיג ולצד שישראל לא נכנסו בנ' שערי טומאה לברר אותו לא השיגו בחינת הקודש שכנגדו, והובטחנו כי לעתיד לבוא ישפיע בנו אל עליון תורת חיים שבשער החמישים והשגתו הוא באמצעות הגליות ובפרט גלות האחרון אנו משיגים הדבר. וטעם שנסתכנו ישראל במצרים בבירור שער הנ', לצד שלא היו בני תורה מה שאין כן דורות

האחרונים באמצעות תורתם ישיגו ליכנס לשער הנ' ולהוציא בולעו מפיו, ואז ספו תמו בחינת הטומאה. ומעתה כל שהיה ה' מוציא ישראל קודם זמן כל שהוא היו ממעטים הברור והיו מתמעטים במושג ולזה הוציאם בנקודה האחרונה של מ"ט וקודם שיכנסו לשער הנ', והוא אומרם ז"ל וגאלם מיד. (פסחים פ"י מ"ה לגי' הרמב"ם): (אור החיים)

טו ועתה הנה צעקת בני ישראל באה אלי וגם ראיתי את הלחץ אשר מצרים לחצים אתם:

אור החיים ועתה הנה צעקת וגו'. צריך לדעת למה כפל האמור שכבר אמר ואת צעקתם וגו'. עוד דקדוק אומרם ועתה. עוד אומרם הנה. עוד אומרם באה אלי כי לא היה צריך לומר אלי. עוד אומרם וגם ראיתי שכבר אמר זה למעלה. ונראה כי מודיעו ה' למשה כי אז בעודו מדבר עמו באה צעקת בני ישראל מחדש, ולזה דקדק לומר ועתה וגם אמר הנה כמראה לומר הנה הוא לפני. ואמר באה אלי לצד שיש הדרגות בתפלות המוגשות לפני הנעתר יש מהם שמביאין אותם משרתי עליון ומגישים אותם לפניו יתברך, ויש מהם שהם מעולים שיש בהם כח שאין צריכין אמצעי להגיעם לפני הבורא אלא הם מעצמם ניגשים לפניו, לזה אמר באה אלי פי' בלא אמצעי. ואומרם וגם ראיתי את הלחץ לפי דברי התנא (בהגדה) שאמר זה הדחק הוא פרט שלא נרשם בדברי ה' הקודמים לזה הוצרך ה' לאומרם. ונתכוון באומרם ראיתי להגדיל מדורת חפץ הפדיון, וכמו שפי' בפסוק (ב כה) וידע אלהים. והכוונה בהודעת כל זה לומר ועתה לכה וגו' פי' תיכף ומיד בלא שום עיכוב לצד הדחק אשר הם נדחקים אין להמתין שום זמן: (אור החיים)

טז ועתה לכה ואשלחך אל פרעה והוצא את עמי בני ישראל ממצרים:

אור החיים לכה ואשלחך וגו'. טעם שהוצרך לומר ואשלחך ללא צורך כי מן הסתם כשיאמר לו לכה ודאי כי הוא המשלחו, גם הקדים ההליכה קודם הזכרת השליחות, לומר כי לא הליכה זו לבד היא השליחות אלא אחר ההליכה תהיה התמדת השליחות, כמו שכן היה שאחר שהלך הוא שהיה שולחו פעם אחר פעם להוציא וגו'. עוד רמז לו כי לא בהליכה זו לחוד יוציא בני ישראל אלא שיחזור שליחות אחר שליחות, והכוונה בזה כי עתידות ישמיעהו שלא יתרצה פרעה לשלחם תכף ומיד. עוד ירצה על דרך אומרם (מכות י'): בדרך שאדם רוצה לילך בה מוליכין אותו, לזה אמר אליו.

לכה פי' אם אתה חפץ במצוה זו ללכת אז אני אשלחך ואשלחך, ומזה אתה למד שאם הוא ימאם מהלך לא ישלחנו:

ואולי כי לזה היה משה משיב בטענות כיון שלא ראה דבר מלך שלטון אלא אם ירצה היה מגלה דעתו כי יש לו טענות מונעות והיה ה' משיבו על כל טענה, וטענה כדי שילך מדעתו ורצונו כאשר אבאר בסמוך. עוד ירצה על דרך מה שפירשתי בפרשת וישב בשליחות יעקב ליוסף פי' לכה ואם תחוש למקרה רע ואשלחך ושלוחי מצוה אינן ניזוקין, והיא שעמדה לו בדרך במלון (לקמן ד' כד) שלא המיתו המלאך: (אור החיים)

יז ויאמר משה אל האלהים מי אנכי כי אלך אל פרעה וכי אוציא את בני ישראל ממצרים:

אור החיים מי אנכי כי אלך וגו'. פי' אפי' בשליחות שאינה הפך רצונו כי איני חשוב לדבר לפני מלך ומאמצעות כן לא יאמן בשליחותו ויסתכן שהאדם בעל בחירה ורצון. וצא ולמד ממאמר שמואל (ש"א ט"ז) איך אלך ושמע שאול והרגני, ותמצא שלא יאמן אדם בנבואה לצד בחינת השפלות כאמור בנבואת עמום (קה"ר פ"א) שהיו מזלזלין בו בני דורו וכו'. ועוד כי אוציא וגו' כי לזה צריך אדם גדול במעשים שיזכה לזכות גדול כזה, וחש שמא יארע תקלה לישראל באמצעות מניעת זכותו, וזה מהענוה והשפלות: (אור החיים)

זַבֵּן וַיֹּאמֶר כִּי אֶהְיֶה עִמָּךְ וְזֶה לְךָ הָאוֹת כִּי אֲנִי שְׁלַחְתִּיךָ בְּהוֹצִיאֲךָ אֶת הָעָם מִמִּצְרַיִם תַּעֲבֹדוּן אֶת הָאֱלֹהִים

אור החיים ויאמר כי אהיה עמך וגו'. צריך לדעת מה תשובה משיבו אל עליון כי אהיה עמך הלא ודאי כי ידע משה כי מכחו הוא בא אלא שטען כי לצד מיעוט. ערכו לא יצטדק. עוד קשה אומרו וזה לך האות וגו' אין ידוע האות, ואם על אות שלא אוכל הסנה כמו שפירש"י אין הדעת מתישבת בזה וכי משה היה ספק אצלו ח"ו היכול יוכל הציל. ועוד קשה מה שגמר אומר כי אנכי וגו' שמשמע כי היה מסתפק אם ה' שולחו וזה אינו אמת כי לא אמר משה דבר שיגיד ספקו בזה.

אכן כוונת הכתוב הוא על זה הדרך שבא ה' להשיבו על ראשון ראשון, כנגד מה שאמרת מי אנכי כי אלך אל פרעה דע כי שם אהיה עמך ומעתה גדולתך גדולה מגדולתו וכתרך גדול מכתרו ואימתך מוטלת עליו ממה שמוטלת אימתו עליך וראוי להיות בעיניך הדיוט. גם בזה סתר לו מה שאמר שאינו ראוי להוציא כי הן הראהו ה' שהשגתו גדולה, ואומרו וזה לך האות פי' וזה לך האות שאתה ראוי לעשות דבר גדול כזה, ומה הוא האות כי אנכי שלחתיך ואלו לא היית ראוי לא הייתי שולחך, ומה מקום לחששת שאינך ראוי. ואמרו בהוציאך וגו' יכוין לומר לו כי תעלה בידו המצוה עד תכליתה ויוציא העם הוא ויעבדו את האלהים וגו', ומעתה תמה טענת וכי אוציא כי הרי מודיעו ה' תכלית הדבר ואין ספק כאשר יגיד ה' מהעתידות.

עוד ירצה באומרו וזה לך וגו' על זה הדרך דבר זה שאתה מקטין עצמך ואומר מי אנכי זה לך לאות כי באמצעות קנייתך מדה זו אנכי שלחתיך. ואמרו בהוציאך וגו' כמו שפירשנו בסמוך. עוד ירצה על זה הדרך וזה.

לך האות כי אנכי גמרתי הדבר שיהיה שליחות זה על ידך, בהוציאך וגו' על ההר הזה סיני בקודש פירוש ההר הנמוך שבהרים ואין אני בוחר בהרים הרמים כתבור וחרמון, הא למדת כי אין אני חפץ אלא בנמוכים כמוך העניו והשפל בעיניך ובהר הנמוך הזה, וכל זה תשובה לטענת וכי אוציא וגו': (אור החיים)

זַבֵּן וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה אֶל הָאֱלֹהִים הֲנִי אֲנִי בְּאֵל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְאָמַרְתִּי לָהֶם אֱלֹהֵי אֲבוֹתֵיכֶם שְׁלַחְנִי אֲלֵיכֶם וְאָמְרוּ לִי מַה שְּׁמוֹ מָה אָמַר אֲלֵהֶם:

אור החיים הנה אנכי בא וגו'. פי' הריני מסכים לבוא בשליחות זה ואין מקום לטענות שטענתי אלא שצריך קודם להאמן לנביא לישראל וצריך אני לבא להם מקודם ואמרו לי מה שמו פי' בפשיטות הוא אצלי שיאמרו לי מה שמו, והטעם כי תמצא שבכל נבואת הבטחות האבות יזכיר להם ה' שמו, באברהם אמר בפרשת לך לך (בראשית טו ז) אני ה' אשר הוצאתיך וגו', ובנבואת הבטחת הזרע והארץ עוד אמר לו (שם יז א) אני אל שדי, וכן ביעקב אמר בפרשת ויצא (שם כח יג) ויאמר אני ה', עוד בפרשת וישלח אמר אליו (שם לה יא) אני אל שדי וגו', הא למדת כי בכל הבטחות יזכיר שמו יתברך המבטיח ומכל שכן כשישלח נביא לזולת שצריך שיאמר שם המשלח. ואולי כי בכל נבואה אשר ינבא ה' לעבדיו יזכור שמו וילמד סתום מהמפורש, ולהיות שכשדיבר ה' אל משה בנבואה זו לא הזכיר לו שמו אלא כן אמר לו אנכי אלהי אביך וגו' לזה אמר אליו הנה אנכי בא אל בני ישראל ואמרת להם אלהי אבותיכם כמאמדם ה' אל משה אנכי אלהי אביך אברהם בלא הזכרת השם ואמרו לי מה שמו פי' לצד שאין אני מזכיר השם בזכרונו הם ישאלו. ובזה תנוח הדעת בחקירה אחת והוא מה אות והמופת בידיעת השם או בהזכרתו, ממה נפשך אם שם זה ידוע לבני ישראל אין בזה אות לטובה כי כשם שידעוהו ישראל ידענו גם כן משה ואין הוכחה, ואם אין השם ידוע כי זה שמו יתברך ועד עתה ומי יאמין אליו כי זה שם נורא. וראיתי מהמפרשים שפירשו פירושים ודרכים רחוקים, וכל מי שיש לו חיר טועם יטעם דברינו ויהיו לפיו צפיהת כי לא

לאות ולמופת הוא חפץ בהזכרת השם, ותמצא שאמר לו ה' שם אהיה הגם שלא מצינו שהוזכר בכל הנבואות לאבות ומן הסתם לא יהיה ידוע לבנים אלא שמות שהוכרו להאבות, אלא ודאי שאין אות ולא מופת בהזכרת השם אלא טעמו כמו שכתבנו. וזה תחילת הכרת משה כי נאמן פשוט הוא בכל שלוחותיו ונבואותיו שדקדק דברי ה' שלא הזכיר השם, ולא סמך על דעתו לומר כי יפרש מדעתו ויזכיר שמו אחר שהושג אצלו אמונת הנבואה ומן הסתם ודאי שידוע היה למשה שם א' משמותיו של המנבא. ועוד אפשר שנתכוון משה להרויח דעת מה היא המדה שמדבר עמו ה' בה: (אור החיים)

[יד] וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים אֶל מֹשֶׁה אֶהְיֶה אִתְּךָ אֶהְיֶה וַיֹּאמֶר כֹּה תֹאמַר לְבְנֵי יִשְׂרָאֵל אֶהְיֶה שְׁלַחְנִי אֵלֵיכֶם:

אור החיים וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים וְגו'. פי' הודיעו מדה שבה מדבר עמו, ושם זה יתייחס למדת הרחמים ואשר היא בחינת המוציא מעבדות לחרות, וצא ולמד מה שאמרו בספר התיקונים (תיקון ו') סוד נ' פעמים שנזכרה יציאת מצרים בתורה, וגם הוא טעם שלקו המצריים חמשים מכות כאומרם ז"ל (ש"ר פ"ה). ושם זה כבר רמזו אל עליון בנועם דבריו באמור לו כי אהיה עמך. ואולי כי לזה סמך ואמר **זֶה לַךְ הָאוֹת כִּי אֲנִי שְׁלַחְתִּיךָ** פי' בחינת אנכי והוא שהזכיר ה' בהר סיני פתח דבריו אנכי וגו' אשר הוצאתיך וגו' אלא שמשה לא הבין עמקן של דברים כי ה' ידע כי יבא משה לשאול על הדבר ונתן אומר המבשר צבא רב בחינה המדברת וסודה. ואולי כי משה השכיל והבין אלא ששואל אם יזכיר שם זה לישראל, ואמרו **אֲשֶׁר אֱהִיֶה** הוא טעם השם שנקרא כן לצד שיהיה עם ישראל בצרתם, כמו שאמרו ז"ל (חגיגה י"ב). טעם שם שדי שאמר לעולמו די, טעם צבאות שהוא אות בצבאו (שם ט"ז), טעם שם הויה לצד שהיה והויה ויהיה, (זהר ח"ג רצ"ז), כמו כן אהיה לצד שיהיה, והוא אומר **אֲשֶׁר אֱהִיֶה** וכאן הודיעו למשה סוד השם הגדול. ורז"ל (ברכות ט) דרשו אהיה עמם בצרה זו אשר אהיה עמם בצרה אחרת. גם יש בזה סוד ג' כתרים והמשכיל יבין:

ויאמר כה תאמר וגו'. פי' הגם שגילה אל משה עבדו סוד השם כמו שאמר אשר אהיה חזר לומר שאינו באמור אלא הזכרת השם, והוא גם כן אומר **אֱהִיֶה שְׁלַחְנִי אֵלֵיכֶם** אבל מה שהוספתי לגלות לך אשר אהיה הוא בבל תאמר. ורז"ל אמרו (שם) שהחזיר משה לקונו בטענת דיה לצרה בשעתה והצצתי וראיתי כי דבר חכמה וצדק דברו מכח הכתוב עצמו, כי אם סוף דיבור כתחלת דיבור ולא היתה חזרה מדיבור ראשון אלא שגומר דבריו לנביאו נאמן בית לא היה לו לומר ויאמר באמצע דיבור א', לזה אמרו כי השם ברוך הוא באמור אהיה אשר אהיה גמר אומר הענין ולצד סיבה חזר לומר אמירה אחרת. והמשכיל יבין ההפרש שבין דיבור ראשון לדיבור ב' והמדבר אליו וידע המניעה והמונע. ואם תאמר איך מתחלה לא חש ה' על הדבר עד שהוצרך משה לומר לפניו וכו'. הנה במה שנדקדק דבריו יתברך תדע כי יודע תעלומות חכמה השכיל על דבר, והוא שהיה צריך לומר בתחלת דבריו **כֹּה תֹאמַר לְבְנֵי יִשְׂרָאֵל** לצד שתשובה זו בא על טענת משה ואמרו לי מה שמו היה צריך להשיבו **כֹּה תֹאמַר** אלא לצד שידע כי לא יעמוד הדבר הזה כן במה שיטעון משה כמו שטען אחר כך דיה לצרה לזה כדי שלא יצאו דבריו לבטלה לא אמר כה תאמר ואמר דבריו שקולים שיש במשמעותם שהכל הוא תשובת מה אומר אליהם וכשבא משה וטען אמר כי לא יאמר אלא אהיה ומה שאמר אשר אהיה הוא הודעה למשה גם הודעה לדורות כדי שיתמכו לבם בראות כי שוכן סנה יהיה עם ישראל בכל צרתם, ואם היה מפרש דבריו מתחלה ואומר כה תאמר וגו' אהיה שלחני אליכם היתה נעדרה ידיעה זו מישראל באופן כי תחלת המחשבה היתה סוף הדבור, אלא משה חסר מעט מאלהים. ואולי שידע והבחין אלא שלא סמך על עיונו ורצה שיגלה לו ה' דעתו בפירושו: (אור החיים)

[טו] וַיֹּאמֶר עוֹד אֱלֹהִים אֶל מֹשֶׁה כֹּה תֹאמַר אֶל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל יְהוָה אֱלֹהֵי אֲבֹתֵיכֶם אֱלֹהֵי אַבְרָהָם אֱלֹהֵי יִצְחָק וְאֱלֹהֵי יַעֲקֹב שְׁלַחְנִי אֵלֵיכֶם זֶה שְׁמִי לְעֹלָם וְזֶה זְכָרִי לְדֹר דָּר:

אור החיים ויאמר עוד וגו' כה תאמר וגו'. טעם שחזר לומר פעם ב' שם הויה ברוך הוא ולא הספיק לו הודעת שם אהיה, לצד כי שם הויה הוא כולל כל הבחינות הקדושות יחיד ומיוחד ברוך הוא, ומתחלה לא הזכיר לו אלא שם בחינה אחת מבחינות הקדושות אשר יתכנה בה ה' בזמן שיהיה עם ישראל בצרה, ובזמנו דיבר שהיו בצרה לזה הזכיר שם אהיה לצד דבר בעתו והזכיר שם המיוחד. עוד טעם שחזר לומר כה תאמר וגו' ה' וגו' לצד שחש אל עליון שיבין משה ששלל ה' מדעתו לומר לישראל שם הוי"ה, גם שלל מלומר מה שאמר בסמוך אלהי וגו' שלחני וגו' ולא יאמר אלא אהיה שלחני וגו', לזה חזר לומר כי יאמר גם כן ה' אלהי אבותיכם וגו'. ואראה כי באמירה זו רמז גם כן שם אהיה בתחלת שמות האבות א' דאברהם וב' יודין א' ביצחק וא' ביעקב:

עוד יכוין ה' שידעו ישראל כי הוא זה המבטיח להאבות הבטחת הגאולה, כי שם אהיה לא הובא בכתובים הראשונים הבאים בהבטחות. גם לצד שעדיין ישמיעם דברות קדשו ופתח דברו יאמר אנכי ה' אלהיך לזה הקדים להודיעם שם אהיה ושם הוי"ה. שם אהיה הרמז באנכי, ושם הוי"ה כפשוטו כדי שיצדיקו דברי משה כשידבר ה' ויאמר אנכי ה' והבן. נמצינו אומרים כי צריך משה לומר לישראל בסדר זה אהיה שלחני אליכם ולצד שהוא שם חדש לידיעתם ונקרא על שם המאורע פי' שהיה עמם בצרתם יחזור ויאמר להם ה' אלהי אבותיכם. ואולי שגם רמז ג' אותיות הרשומים בשמות אבותם שהוא שם אהיה נטוי על ראשיהם מלמעלה: (אור החיים)

{טז} חמישי לך ואספת את זקני ישראל ואמרת אליהם יהוה אלהי אבותיכם נראה אלי אלהי אברהם יצחק ויעקב לאמר פקד פקדתי אתכם ואת העשוי לכם במצרים:

אור החיים לך ואספת וגו'. טעם כפל הדברים פעם ב'. נראה שיכוין ה' לומר כי בעת ביאתו למצרים בתחלה ובראשונה יאמר לכל איש ישראל כי הוא בא שליח מה' לישראל ואחר כך יקבץ כל זקני ישראל יחד ויאמר להם שליחותו יתברך כי פקד את עמו וגו'. וטעם קדימת הודעת לכל כי איש שלוח הוא להם מה' כדי שבאמצעות כן יתקבצו אליו כי זולת זה מי יטה אליו אוזן להתקבץ. גם נתחכם ה' להודיעו דברים שיאמר לכל איש ואיש מישראל ודברים אשר יאמר באסיפת זקנים, וטעם הזקנים לבד לצד הכבוד כאומרם ז"ל (ויק"ר פי"א) לא מקום אחד וכו':

פקד פקדתי. אמר ב' פקידות כנגד פקידת קץ הגאולה וכנגד פקידתם מצרתם, והוא אומר אתכם כנגד קץ הגאולה, ואת העשוי לכם כנגד צרתם במצרים כדי לגאול אותם מהצרה ולהעלותם אל הארץ אשר נשכע. ורמז להם כי זולת העשוי להם במצרים שהוא הלחץ וגו' עודנו זמן הקץ. גם רמז באומרם **העשוי** כי בא ליפרע מהמצריים את אשר כבר עשו להם: (אור החיים)

{יז} ואמר אעלה אתכם מעני מצרים אל ארץ הפנעני והחתי והאמרי והפריזי והחוי והיבויסי אל ארץ זבת חלב ודבש: **{יח}** ושמעו לקולך ובאת אתה וזקני ישראל אל מלך מצרים ואמרתם אליו יהוה אלהי העבריים נקרה עלינו ועתה נלכה נא דרך שלשת ימים במדבר ונזבחה ליהוה

אור החיים ושמעו לקולך. טעם אומרם לקולך יכוין להודיעו כי יאמינו ויקבלו ממנו הגם שלא יאמר להם מה שמו, ולזה אם היה אומר ושמעו לדברייך או אליך עדיין יש בנשמע כי טעם הקבלה לצד דברים הנאמרים ממנו, ומאומרם לקולך הנה הקול הוא מוגבל היותו מאדם המוציאו לא מזולתו מה שאין כן הדברים שיתכנו להאומר אותם והם דברי הזולת, לזה אמר לקולך פי' כי כשיוציא קולו קול מבשר יקבלו ממנו, ובזה שלל שאין שום דבר מעכב להם האמונה לא שאלת השם ואין צריך לומר אותות ומופתים:

ה' אלהי העבריים. הנה האדון ה' צבאות נתחכם לומר אליו כי אינו מתרצה שיקרא שמו אלא על העברים ולא הודיע שם הגדול הזה אלא להעברים, והכוונה כדי שלא יהיה לו מקום לפרעה לומר לא ידעתי וגו' והלא גם ה' אמר אלהי העברים אבל אתה אינך מכיר כי בזוי אתה מאוד ומה יכיר איש שדה במרגליות:

נקרה עלינו. פי' לבל יחשוב כי יהיו רגילים בכך ויהיה כזה יום מחר וכן על זה הדרך, גם אפשר שיאמר להם אחרי כן שיתמידו בענין, לזה אמרו כי דבר זה אינו בתמידות גם אינו דבר הרגיל אלא דרך מקרה והוא אומר **נקרה עלינו:**

ועתה נלכה נא. אומר **ועתה** פי' כי דבר זה הם צריכין לעשותו תיכף ומיד בלא שום שאלת זמן כי אלהיהם לא קבע זמן. או ירצה כי אינו דבר זה אלא לפי שעה וכמו שפירשנו בנקרה עלינו, והכוונה בזה מהטעם עצמו שאמר **נלכה נא דרך שלשת ימים:**

שלשת ימים. וטעמן של דברים שאמר כן לצד שאמר בסמוך ושאלה אשה משכנתה וגו' ואם לא יאמרו כן אין מציאות לשאול מהם ולהלותם כלי כסף וגו' ולצאת ברכוש גדול. ובזה תנוח הדעת למה צוה ה' שאלת כסף וגו' מהשכנות בזמן מוקדם ולא המתין עד עת בא דכרו הטוב לצאתם מארץ מצרים ושם יאמר להם, ומה גם שהדברים שם במקומן ובזמנם נאמרו ביום שלמחר יצאו ואם כן מה צורך לאומרם קודם י"ב חודש. והיה נראה לומר כי זה היה לחזק לבבם באמיתות הגאולה ואין זה עיקר. ולדרכנו כפתור ופרח כי הוצרך ה' לומר להם הטעם שהוא הסובב שיאמרו **נלכה דרך שלשת ימים** וגו' שבזה ושאלה אשה וגו' לצד שדעתם לחזור. ובסמוך יתבאר עוד תיבת **ועתה:**

ועדיין צריך לתת לב סוף כל סוף למה יצו ה' דברים שאינם מהמוסר לגנוב דעתם בין בהליכה בין בהשאלת חפציהם, והאמת כי כל המעשה הוא משפט צדק כי לצד ששעבדו בישראל צריכין. להעלות שכר שכיר, וצא ולמד מתשובת איש ישראל למצרים (סנהדרין צ"א). כשתבעו מהם כליהם אשר שאלום, אלא למה יעשה ה' הדבר דרך ערמה כי ח"ו לא קצור קצרה ידו מפדות ישראל בעל כרחם ולהוציא ממונם ועיניהם רואות וכלות:

ונראה לומר כי נתכוין ה' בזה להטעותם כדי שירדפו אחריהם להכבד בפרעה וגו', וזולת ההשאלה גם זולת ה. ליכתם בדרך זה על דעת לחזור לא היו המצריים רודפים אחריהם. ועיין מה שכתבנו בפרשת בשלח בפסוק ויהפך לבב פרעה וגו':

ותמצא אות לדברינו כי אמרו ז"ל (שמו"ר פי"ד) שבימי האפילה גילו ישראל מצפוני המצריים וידעו אוצרותיהם וסגולותיהם וחפציהם וביום שאלתם לא היו המצרים יכולים להכחיד, מארי דאברהם ולמה לא נטלום אז ואין מבין דבר, אלא ודאי שנתכוין ה' שיעשו כסדר זה לרדוף אחריהם כנזכר ויכבד בהם. ובענין המעשה מצד עצמו שנטלו ממונם אין איסור בזה להציל אדם את שלו מהאנס, וצא ולמד מיעקב שהיה מערים להציל את שלו מיד לבן הארמי, וצא ולמד ממעשה ג' תנאים (יומא פ"ג) אשר הצילו פקדונם מאשת כידור בדרך ערמה ואין בזה איסור, והוא אומר הנביא (תהלים י"ח) ועם עקש וגו'. ומה שלפנינו הענין הוא יותר נקי ובר כי דקדקתי בכל הדברים הנאמרים בענין ואין בהם דבר שקר כי לא הזכירו בלשונם החזרה כלל, וגם לשון זה לצד מעלת קדושו אלהי ישראל לא רצה לכנות הדברים אליו אלא הם בני ישראל ידברו כזה, ולזה אמר תיבת **ועתה** פי' לומר כי הם דברי עצמם לא דברי עליון. שאם לא אמר **ועתה** היה הכוונה על זה הדרך נקרה עלינו ואמר **נלכה** וגו', וכמו כן תמצא בדבר משה עם פרעה אמר לו (ה' א') שלח את עמי ויחוגו לי במדבר לא הזכיר זמן אלא ישראל אמרו לו (ה' ג') **נלכה נא דרך** וגו', והגם שבדבריהם שם לא אמרו **ועתה** סמך על פסוק ראשון. והבינותי באמרי נועם באומרם שלח את עמי ויחוגו לי במדבר כי כל דבריו צדק ואמת, שהרי דור שיצאו ממצרים לא חגגו אלא במדבר כי שם נפלו פגריהם ואת בניהם הכנים ה' לארץ, והגם שאותם גם כן יצאו ממצרים אף על פי כן לא יחשבו הם אלא הגדולים העובדים והזובחים והם מבן עשרים שנה, ובזה כל דברי ה' אמת וצדק. גם השאלת הכסף וגו' אין בו דבר שקר בתורת שאלה בא לידם אלא שעכבוהו בעד תביעתם שיש להם כנגד שכר שכיר שעבדו אותם ובנו

כמה בנינים וכשיבואו לחשבון ידייקו החשבון וישלימו להם המצריים מה שנוגע להם:

ואחת שאלתי עמדה לי ומה הכריח הדבר להיות כן לרדוף המצרים אחרי בני ישראל ולמה לא יכבד ה' בפרעה ובכל עמו ויעלה עליהם היאור בדבר עצמו אשר זדו ושם יצף ה' לפרעה ולכל עמו וגם הנשים והטף ולא היה צריך לכל האמור ויוציא ישראל בכסף וזהב בעל כרחם או שיטלו הכל בשבעת ימי אפלה (שמו"ר פי"ד) כי להם היה אור וחפשום כמו שכתבנו בסמוך. ואולי כי עשה ה' ככה לב' טעמים, הא' כי קריעת ים סוף ופלאיו פרסמו גדולתו ית' וכבודו מלא עולם כידוע מה שלא היה נעשה כן באופן אחר, וטעם ב' כי ה' מודד מדה כנגד מדה ואמרו ז"ל (סוטה י"א): כי המצריים נתחכמו על ישראל לשעבדם בתחלה בפה רך ואחר כך בפרך והשופט בצדק מדד במדה עצמה כי מתחלה בפה רך נלכה ג' ימים השאילוננו כספיכם שמלותיכם וגו' ואחר כך בפרך, ועל כל פנים נתחכם האדון שלא יצא גם מפי ישראל דבר שקר כנזכר (מיכה ז') תתן אמת ליעקב: (אור החיים)

ויט ואני ידעתי כי לא יתן אתכם מלך מצרים להלך ולא ביד חזקה: **כז** ושלחתי את ידי והפיתי את מצרים בכל נפלאתי אשר אעשה בקרבן ואחרי כן ישלח אתכם: **כח** ונתתי את חן העם הזה בעיני מצרים והיה כי תלכון לא תלכו ריקם:

אור החיים לא תלכו ריקם כאן רמז ה' משפט עבד עברי דכתיב בו (דברים טו) לא תשלחנו ריקם הענק תעניק לו: (אור החיים)

כב ושאלה אשה משכנתה ומגרת ביתה כלי כסף וכלי זהב ושמלת ושמלת על בניכם ועל בנותיכם ונצלתם את

אור החיים ונצלתם וגו'. כאן רמז היתר הצלת אדם ממונו מאנס. או ירמוז שבזה יסובבו למצרים לרדת במצולות ים כי באמצעות ב' המצאות שידברו ללכת דרך שלשת ימים גם כשישאלו מהם כליהם זה יסובב אותם לרדוף אחריהם וירדו במצולות: (אור החיים)

שמות פרק ד

אז ויען משה ויאמר והן לא יאמינו לי ולא ישמעו בקלי כי יאמרו לא נראה אליך יהוה:

אור החיים ויען משה וגו'. צריך לדעת מה מקום לטענת לא יאמינו אחר שהבטיחו ה' ואמר ושמעו לקולך. עוד למה כפל לומר לא יאמינו ולא ישמעו בקולי. והיה אפשר לומר כי לצד שאדם בעל בחירה ורצון לא סמך לבו עליהם שיצדיקו באמונה. ואמרו **ולא ישמעו** וגו' פי' אפי' שמיעת קולו לא ירצו לשמוע. ואין דרך זה מספיק בכוונת הכתוב כי לא היה לו להרהר אחר מדותיו יתברך ולחשוד כל כך בישראל. עוד יש לדקדק אומרו **הן** ולא אמר אם לא וגו'. ויתבאר על נכון על דרך מה שכתב רמב"ם בפ"ז מהלכות יסודי התורה וז"ל אין נבואה שורה אלא על חכם גדול בחכמה וכו' שלם בגופו וכו' ע"כ, וכתב הכסף משנה וזה לשונו וצ"ע למה לא כתב שצריך שיהיה עשיר גבור ועניו ותירץ שאותם תנאים צריכין למתנבא בקביעות ורמב"ם לא נחת לפרש אלא על המתנבא שלא בקביעות. והנה אפי' אם נאמר שתחשב נבואה זו של משה אקראי מה שאינו כן אף על פי כן טוען טענה הנשמעת לצד ענותנותו כי הוא חסר תנאים שבהם יאמן נביא לישראל, והוא אומרו **והן** פי' וכן הוא הדין שלא יאמינו לי כי אין אני חכם גדול בחכמה ומלא מכל התנאים המאושרים ואין צריך לומר אם תחשב נביאת

קביעות כמו שכן הוא כפי האמת כי הוא הולך ובא מהשם לישראל ולפרעה ולמצרים אם כן צריך שיהיה עשיר מה שלא כן היה, וזה לך האות שהיה רועה לחותנו צאנו ולא נתעשר אלא במדבר מהלוחות (נדרים ל"ח). ואם כן אם יבואו ישראל לשאול לזקניהם המשפט הן לא יאמינו לי כפי הדין. ומה שאמר **ולא ישמעו בקולי** כאן רמז עוד טענה הנשמעת כי הוא כבד פה וכמו שגילה אחר כך בפירוש כי כבד פה. ודבר זה הוא אחד מתנאי המתנבא אפי' באקראי שיהיה שלם בגופו, וזה אחד מחסרוני הגוף, ולזה אמר ולא ישמעו לסיבת קול כי כבד פה וכבד לשון הוא, ואמר הטעם **כי יאמרו לא**.

נראה אליך וגו' פ' אינך ראוי שיראה לך כל עיקר ואפי' באקראי. ומה שלא טען טענה זו משה עד עתה ולא שאל אלא ואמרו לי מה שמו מה אומר שזה יגיד שאינו חושש להם שלא יאמינו שאם היה חושש לזה לא היה מחזר אחר ידיעת השם שהוא דבר שתכף יאמר אליו זה שמי:

ואולי כי נתכוון בשאלה ראשונה ואמרו וגו' שיגלה ה' שמו וסודו אשר יעשה בו נפלאות, כי שם המפורש יפליא עשות ובאמצעותו יקנה כל הקניינים בין מעלות המורגשות בין מעלות האושר והחכמה וישלים עצמו להיות ראוי לנבואה בסוד (תהלים צא) אשגבהו כי ידע שמי, גם יפליא בעיניהם נפלאות מדרכי השם. ובתשובת ה' אליו אפשר שלא הודיעו סודי השם וסגולותיו ונפלאות אשר יפליא בהם, לזה חזר וטען והן וגו' כמו שפירשתי:

או אפשר שלא נתרגש משה לטעון טענה זו הן לא יאמינו אלא לצד שאמר ה' לו דבר חדש מה שלא שמע מקודם, והוא אומר ואני ידעתי כי לא יתן אתכם מלך מצרים להלוך ולא ביד חזקה, אמר מעתה משכחת לה שלא יחשיב פרעה שליחותו ולא ישלחם אם כן הן לא יאמינו לי, וכשיתרבה השליחות ולא ישלח יוסיפו שלא לשמוע בקולי, והטעם כי יאמרו **לא נראה אליך** וגו' שאם היו הדברים מאל עליון מי הוא זה שימאן לעשות דבריו ולא ישחית לו משתין בקיר (מלכים א' יד) אלא ודאי כי לא ה' שלחך ואפי' נבואה לא השגת: (אור החיים)

ב **ויאמר אליו יהוה (מזה) מה זה בידך ויאמר מטה:**

אור החיים **ויאמר וגו' מזה בידך**. אין שאלה זו דומה לשאלת ה' לבלעם (במדבר כב ט) מי האנשים וגו' ואמרו ז"ל (ב"ר פי"ט) שמצאו עביט של מי רגלים שהיה לו לומר אתה ידעת, כי שם משמעות השאלה הוא שהענין נעלם ושואל עליו, וממה שמשיב מגלה דעתו מה שהוא עביט של מי רגלים, מה שאין כן שאלה זו לא שאל על הנעלם כי גלוי היה כי בידו מטה אלא כמי שרוצה שיודה בפיו על הדבר, ועשה משה מצות רבו **ויאמר מטה**, ושיעור משמעות הוא ויאמר אתה מבחין מה שאתה לוקח בידך מה הוא ואמר לו הן אדוני אני מכיר במה שבידי שהוא מטה: (אור החיים)

ג **ויאמר השליכהו ארצה וישליכהו ארצה ויהי לנחש וינס מטה מפניו:**

אור החיים **ויהי לנחש וגו'**. כוונת אות זה הוא לרמוז כי בחינת הקליפה תתייחס לנחש, וצא ולמד מנחש הקדמוני כי הוא בחינת ס"מ, ורמז לו כי באמצעות ידי משה בכוחו העצום מאבד כח הנחש ויהיה לעץ יבש וכשירף ידו ממנו ומשליכו יהיה לנחש עד שנם משה מפניו. ואולי כי לזה נתכוון באומרו **מזה בידך** פ' שישכיל השכלה דקה בו אם התחיל להתנועע כעכברא דדברא שיתחיל לחיות מעט מעט, ולפעמים ימצא מיעוט מיעוטו עכבר ולפעמים מיעוטו ולפעמים חציו, והשיב משה **מטה** פ' כולו עץ יבש; **וישליכהו ארצה** ויהי לנחש פ' הויה בפעם אחת היה נחש, ואמרו **ארצה** רמז כי בערך הנחש תגדל מעלת הארץ כי הוא לחמו ונחשבת לו, והראהו בזה דברים רבים למשה, גם שיעשה האות עצמו לישראל, ואמרו **שלח ידך** וגו' פ' הראהו שהגם שיצא מרשותו יש כח במשה להתחזק עליו ולהסיר ממנו כחו. ואמרו **ואחוז בזנבו** ולא אמר בו, נתכוון ה' לומר אליו להיות שחששת הנחש היא אם יקחהו מזנבו כי אם יתחכם לקחת ראשו וידחוק הנושך אין מיחוש מכל הזנב לזה אמר אליו ה' אחוז אפי' בזנבו

באין פחד. וכן הוא אומר **ויחזק בו** פירוש במקום שנזדמן לו באין פחד, והיה למטה בלקיחתו בכפו פירוש בנגיעתו בכף משה יבש כחו כאחת ולא נותר בו שום חיות והוא אומר ויהי למטה בכפו: (אור החיים)

יד ויאמר יהוה אל משה שלח ידך ואחז בזנבו וישלח ידו ויחזק בו ויהי למטה בכפו: **ה** למען יאמינו כי נראה אליך יהוה אלהי אבתם אלהי אברהם אלהי יצחק ואלהי יעקב:

אור החיים למען יאמינו וגו' אלהי אבותם. טעם אומר אלהי אבותם וגו' פעם אחר פעם. אולי שרמז כי מהנמנע שתהיה שליטת האדם בבחינת הנחש כחזיון האות אלא למי שנגלה אליו אלהי אבות העולם, ולזה יהיה הדבר לאות כי נראה אליו אלהי אבותם וגו': (אור החיים)

ז ויאמר יהוה לו עוד הבא נא ידך בחיקך ויבא ידו בחיקו ויוצאה ונהה ידו מצרעת פשלג: **ז** ויאמר השב ידך אל חיקך וישב ידו אל חיקו ויוצאה מחיקו ונהה שבה כבשרו: **ח** והיה אם לא יאמינו לך ולא ישמעו לקל האת הראשון והאמינו לקל האת האחרון: **ט** והיה אם לא יאמינו גם לשני האתות האלה ולא ישמעו לקלך ולקחת מממי היאר וישפכת היבשה והיו המים אשר תקח מן היאר והיו לדם ביבשת:

אור החיים והיה אם לא יאמינו. וכי יש ספק לפני הקב"ה, ועוד והלא כבר אמר ושמעו לקולך. ואולי ששיעור הדברים כך הוא והי' אם עדיין תחוש עוד ולא יספיק לך טעם זה לומר שבו ודאי יאמינו. עוד נראה כי נתכוון לומר לו להסיר גם ספק שאינו נראה, והוא דלמא לא יחליטו ישראל האמונה בלבם הגם שבפניהם לא יוכר העדר האמונה, לזה אמר אם לא יאמינו וגו' וספק זה אינו יוכל להתברר למשה לומר עליו מי איכא ספיקא קמי שמיא לומר אם לא, שהם דברים שבלב, ובא האדון להסיר ממנו ספק הכחשת האמונה בלב ישראל באמצעות שלש האותות:

והיו המים וגו'. מאור עיני ישראל רש"י ז"ל נראה בעיניו כי טעם אומר והיו והיו הוא לומר שלא יהיו לדם עד שיהיו ביבשת. ודברי קדוש חן. ואני מוסיף בו טעם לשבח כי הוא מטעם עצמו שציוה ה' כי אהרן הוא יכה במטהו ביאור, ואמרו ז"ל (שמו"ר פ"ט) כי משה אינו יכול להכות היאור לצד שהגין בעדו, וכאן ציוה ה' שיקח מממי היאור ויהיו לדם ונתחכם שלא תהיה המכה על ידי משה לזה אמר **והיו בהייתן** כל זמן שיהיו בידו אלא אחר שיהיו ביבשת יהיו דם ובזה אין לקותם בא ע"י משה: (אור החיים)

ז ויאמר משה אל יהוה בי אדני לא איש דברים אנכי גם מתמול גם משלשם גם מאז דברך אל עבדך כי כבד פה וכבד לשון אנכי:

אור החיים ויאמר משה וגו' בי אדני. אחר שנסתמו ממנו הטענות חזר לבקש מה' ממדת הרחמים, ולזה דייק לומר אל ה' שם הרחמים מה שלא אמר כן מקודם אלא כל אמרותיו הם אל האלהים, והתחיל להתחנן לפניו ואמר **בי** לשון תחינה וריצוי:

או ירצה באומר **בי** פירוש טעם שלא יאמינו הוא לצד החסרון התלוי בי כשיראוני עלג ואפי' דיבור אין אני יודע דבר, ואומר **גם מתמו.** ל וגו' נתכוון לומר אליו כי חשב שבאמצעות שידבר ה' עמו פעמים ושלש יוסר פגמו וידבר צחות וכיון שראה שדבר פעם א' גם ב' גם ג' ועודנו לא איש דברים צעק לבו אל ה' שהרי מומו קבוע ומעתה ודאי שלא יאמינו לו כי יאמרו אם נראה אליו ה' היה מסיר פגמו: (אור החיים)

יא ויאמר יהוה אליו מי שם פה לאדם או מי ישום אדם או חרש או פקח או עור הלא אנכי

יְהוָה:

אור החיים **ויאמר ה' אליו מי שם וגו'.** ירצה לומר אליו שהיה לו לבטוח בו שהוא השם פה שישים גם אליו, וכיון שכן מנע ממנו הרפואה זולת לעת הצורך, והוא אומר **ועתה** וגו' **והוריתיך** אבל לא לעקר ממנו העלגות. או ירצה לרמוז שיעשה תשובה על מיעוט הבטחתו. עוד ראיתי לדקדק דברי ה' שלא רמז לו פרט הפעולה שמשא צריך לה שהיא שישים לו פה אחר היותו אלם או עין אחר היותו עור ולא אמר אלא תחילת הבריאה ומאורע שאחרי כן והוא אומר מי שם פה וגו' והמאורע הוא או מי ישום אלם או חרש, וכן חלוקה ב' או פקח בתחלתו או עור אחר כך אבל לא הזכיר כי יעשה אחר כך לאלם פתוח פה וחרש שומע ועור פקח. ומעתה אין כונת התשובה ידועה. ויש להעיר עוד למה ה' לא מנע ממנו טענה זו בתחלה ובראשונה, ומה גם שראוי להיות כן:

אכן נתכוין לומר אליו כי הוא האדון הוא הבורא והשכיל לעשות פה לאדם לשכלול הבריאה, והוא אומר **מי שם פה וגו'**, ואמר **או מי וגו'** פירוש שהגם שיארע לאדם דבר שיהיה אלם וגו' גם זה לא במקרה יהיה הדבר ההוא אלא ממני אנכי ה' הוא העושה הדבר ואני מסבב סיבובין לעשותו כן לתכלית דבר. ובזה רמז לו כי כבודות פיו ולשונו הוא לתכלית דבר טוב ולזה לא הסיר ממנו עלגותו. או ירצה לומר כיון שהשם אלם וגו' הוא ה' ברוך הוא אם כן היה לו להשכיל בדעתו כי מה' יצא דבר מלכות שיעשה עלג זולת גזרת מלך לא היה כן, ואפי' לדברי חכמים (שמו"ר פ"א) שהיה סבה לדבר זה גחלת שנתן לפיו בהבחנת פרעה אם לא היה ה' חפץ בדבר לא היה כן אחר שה' הכין ועשה פעולתו בהכנת הפה כאומר מי שם פה וגו' דבר פשוט הוא שכשיעשה אלם יהיה הדבר לצד איזה תכלית הגון או למה שנתחייב כפי מעשיו, וכמאמר רבי אמי (שבת נ"ה). אין יסורין בלא עון, וכבד פה ולשון נקראים גם כן יסורין ואם כן היה ראוי לו למשה לדעת סיבת דבר ולתקן ויתפלל לה' על הדבר אשר לא כן הוא עושה אלא אדרבה מראה כי הדבר הוא טבעי ואינו תלוי מצידו, ולזה אמר אליו **ועתה** ואין ועתה אלא תשובה שיחזור בו מדעת זו:

וכנגד חשש שלא יאמינו ישראל לצד עלגותו אמר אליו אנכי אהיה עם פיך והוריתיך וגו'. עוד נראה שיכוין באומר **לך ואנכי אהיה עם פיך** שהשיבו תשובה נצחת כי כל עוד שלא התחיל במצוה אין מקום להסיר עלגותו, ולזה אמר לך פי' לך בשליחות זה וכשתדבר תראה שיוסר כבודות פיך ולשונך, והוא אומר **והוריתיך אשר תדבר**, לא אמר את אשר תדבר אלא אשר תדבר פי' אראך שתדבר בלשון צח והבן ונכון. וטעם אומר והוריתיך ולא אמר ואראך נתכוין לרמוז לו שיהיה לו צחות הדיבור כדרך הרגיל באדם בהורתו לא לפי שעה יהיה הדבר כמעשה ניסים אלא בדרך טבעיות גמור כאילו הורה גבר בלשון צח ורגיל ולא כמו שכתבתי בפ' ראשון שלא ידבר צחות אלא בעת הצורך: (אור החיים)

יב **ועתה לך ואנכי אהיה עם פיך והוריתיך אשר תדבר: יג** **ויאמר בי אדני שלח נא ביד תשלח:**

אור החיים **בי אדני שלח וגו'.** פירוש איני ח"ו תולה הדבר לצד הבורא כי כל יכול עשות אלא מניעת הסרת הפגם היא. מצדי כי איני ראוי לנס והוא אומר בי אדני תלוי כל החסרון והמניעה, ואומר **שלח נא וגו' פי' ביד מי שהוא ראוי לעשות שליחותך לא בשפל כמוני שקבוע בי מומי וזה יגיד על היותי בלתי מוכשר לשליחות נעלה:** (אור החיים)

יד **ויחר אף יהוה במשה ויאמר הלא אהרן אחיך הלוי ידעתי כי דבר ידבר הוא וגם הנה הוא יצא לקראתך וראך ושמח בלב:**

אור החיים **ויחר אף וגו' במשה.** אומר אני שהרושם שעשה חרון אפו הוא שנשאר משה קבוע בו מום כבידות פה ולשון, והוא אומר **במשה פי' בו בגופו ונכון.** ודרשת חכמים (זבחים)

ק"ב) שאמרו שהוא אומר הלא אהרן וגו', אין דברינו מכחיש אותה. ואולי כי שניהם רמז הכתוב ורמזם באומרו **ויחר אף** שהיה לו לומר ויחר ה' ומאומרו ויחר אף רמז לב' דברים:

כי דבר ידבר. טעם הכפל לומר אליו דבר עתה ידבר פי' הגם שיהיה כבוד פה ולשון כמותו ידבר. או ירמוז דברינו עצמם שפירשנו בפסוק ויחר אף והוא אומר דבר ידבד פירוש אומר דבר לגופו ואו' ידבר להסמיך לה תיבת הוא לומר הוא יהיה דיבורו צח ולא אתה כי תשאר כמות שאתה:

וגם הנה הוא וגו'. לפי מה שפי' באומרו דבר ידבר כי יגיד שבחו של אהרן שהיה עושה שליחותו הגם שהיה כבוד פה יוצדק לומר וגם הנה וגו' כי הוא תוספת שבח. ולפי מה שפירשתי כי החליט ממשה תקות הסרת הכבידות פה, ירצה על דרך אומרם ז"ל במס' שבת קל"ט וז"ל בשכר וראך ושמח בלבו זכה לחושן המשפט על לבו ע"כ, כפי זה נתכוין באומרו **וגם** כי מלבד שהחליט ממשה רפואת הדיבור כמו שכתבנו גם הסיר ממנו הכהונה ונתנה לאהרן והוא אומר וגם וגו' ושמח בלבו כאן רמז הסרת הכהונה והם דברי רז"ל.

עוד נתכוון להגיד שבחו וענותנותו כי מן הראוי היה לו להקפיד על היותו הוא לפה ואחיו הקטן יגדל ממנו ואמר כי מלבד שלא יקפיד על הדבר אלא וגם וגו' ושמח. ובאמצעות דברים אלו יגיד כי הגם שהוא עניו דבר ידבר והגם שהיה כבוד פה וכמו שפי' שהענוה לא תגרום הרחקת עשות רצון המלך. ואמר **ושמח בלבו** לומר הגם שלא יראך שמחה לפנים הוא ברוך הוא העד שישמח בלבו. או ירצה שלא לפנים בלבד אלא לפנים ובלב: (אור החיים)

{טו} וְדַבַּרְתָּ אֵלָיו וְשָׁמַתְּ אֶת הַדְּבָרִים בְּפִיו וְאָנֹכִי אֶהְיֶה עִמָּךְ וְעַם פִּיךָ וְעַם פִּיהוּ וְהוֹרִיתִי אֶתְכֶם אֶת אֲשֶׁר תַּעֲשׂוּן: **{טז}** וְדַבֵּר הוּא לָךְ אֶל הָעָם וְהָיָה הוּא יְהִי לָךְ לְפָה וְאַתָּה תְהִי לּוֹ לְאֱלֹהִים: **{יז}** וְאֵת הַמִּטָּה הַזֶּה תִּקַּח בְּיָדְךָ אֲשֶׁר תַּעֲשֶׂה בּוֹ אֶת הָאֹתוֹת:

אור החיים **ואת המטה הזה**. אמר **הזה**, לפי מה שאמרו בזוהר (זוהר ח"ב כ"ח) כי היו ב' מטות אמר הזה לשלול אחר. ואמרו **תקח בידך** פי' בתמידות, והטעם לסימן כי יש בידו מטה עוז תפארה וכן חוק לשררה הממונים על דבר מלכות, וזה לך האות דכתיב (פסוק כ') וישב ארצה מצרים ויקח וגו' מטה האלהים בידו הרי שתכף לבש כלי זיין שנתן לו ה', שאם היתה כוונת הלקיחה הוא שלקחו להוליכו עמו לא היה לו לומר בידו. ואמרו **אשר תעשה בו את האותות**, אולי שרמז למטה ב' של אהרן שבו עשה האותות שנהפך לנחש, וכאומרם שם בזוהר שזה יקרא מטה אהרן שצוה גם עליו שיהיה מוכן ביד אהרן. עוד ירמוז על דרך אומרם ז"ל (תרגום יונתן שמות ב' כ"א) שהמטה היה סנפרינון. ולא היה אדם יכול להסיטו אלא משה, וכפי זה לקיחתו יגיד כי הוא בו יעשה את האותות, וזה לך האות כי לא יקרב אל המטה איש זר זולת משה: (אור החיים)

{יח} וַיִּלֶךְ מֹשֶׁה וַיָּשָׁב אֶל יִתְרֵהוּ חֹתֵנוּ וַיֹּאמֶר לוֹ אֵלְכָה נָא וְאָשׁוּבָה אֶל אַחִי אֲשֶׁר בְּמִצְרַיִם וְאַרְאֶה הָעוֹדֵם חַיִּים וַיֹּאמֶר יִתְרוֹ לְמֹשֶׁה לָךְ לְשָׁלוֹם:

אור החיים **אלכה נא**. לדבריהם ז"ל (שמו"ר פ"א) שאמרו שמושבע היה ליתרו הוצרך לחלות פניו למחול לו על השבועה:

ואראה העודם חיים. ולא גילה לו דבר השליחות כי לא אמר לו ה' לאמר ואמרו בת"כ (יומא ד':) שכל שלא אמר לו לאמר הרי הוא בבל תאמר:

לך לשלום. פי' מחל לו השבועה וכל כיוצא בזה אינו צריך התרה אלא כל שמוחל המשביע אין כאן שבועה: (אור החיים)

יט וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל מֹשֶׁה בְּמִדְיָן לֵךְ שָׁב מִצְרָיִם כִּי מֵתוּ כָּל הָאֲנָשִׁים הַמְּבַקְשִׁים אֶת נַפְשְׁךָ:

אור החיים **אל משה במדין**. כוונת הכתוב בהודעה כי הדיבור היה במדין, להגיד שבחו של משה שלא חש על שונאיו שהיו במצרים בעת שטען טענותיו הרבים כי לא היה חושש בכל טענותיו אלא לצד הורעת כח השליחות לא לצרת עצמו והראיה שלא טען כי ירא ממבקשי נפשו, ואם לא היה אומר הכתוב במדין תבא הסברא כי לא החליט בדעתו של משה ללכת בשליחות עד שהובטח מפי אל כי מתו מבקשי נפשו, לזה אמר **במדין** לומר שאחר שגמר בדעתו והסכים עם ה' ללכת הוא שנתבשר ולא היה דבר זה מעכבו: (אור החיים)

כ וַיִּקַּח מֹשֶׁה אֶת אִשְׁתּוֹ וְאֶת בְּנָיו וַיֵּרָכְבּוּ עַל הַחֲמֹר וַיָּשָׁב אֶרְצָה מִצְרָיִם וַיִּקַּח מֹשֶׁה אֶת מִטֵּה הָאֱלֹהִים בְּיָדוֹ: **כא** וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל מֹשֶׁה בְּלִכְתְּךָ לָשׁוּב מִצְרָיִמָּה רְאֵה כָּל הַמִּפְתִּיחַ אֲשֶׁר שָׁמַתִּי בְיָדְךָ וְעָשִׂיתָם לִפְנֵי פְרַעֲה וְאֲנִי אֲחַזֵּק אֶת לְבָבוֹ וְלֹא יִשְׁלַח אֶת הָעָם: **כב** וְאָמַרְתָּ אֶל פְּרַעֲה כֹה אָמַר יְהוָה בְּנֵי בְכֹרֵי יִשְׂרָאֵל:

אור החיים **כה אמר ה' בני בכורי**. צריך לדעת כונת נבואה זו שלא בזמנה. גם במה שמר לבל יטעה משה ויאמר נבואה זו לפרעה בפעם ראשונה בעמדו לפני פרעה.

ונראה שנתחכם אל עליון להרים מכשול מלב משה לבל יקוץ בשליחות וח"ו תולד בדעתו תולדה רעה בראותו עוצם המכות ופרעה לא קם ולא זע ויארך זמן חודש נכנס חודש יוצא, לזה שם דבר בפיו ויהיה לו למבטח לבל יחשוב מחשבות און ח"ו ואמר אליו **ואמרת אל פרעה כה אמר ה' בני בכורי**, ומעתה יהיה מצפה משה לדבר זה וכל עוד שלא יראה מכת בכורות יסעוד לבו ולא יהיה מתירא כל עוד שלא הביא עליו מכה זו. ושיעור הנבואה הוא על זה הדרך בלכתך לשוב מצרים ראה וגו' והנני מודיעך שאני אחזק את לבו ולא ישלח אפי' אחר כמה מכות ולבסוף ואמרת אליו וגו' הנני הורג וגו'.

עוד נתחכם בזה להודיעו למשה כי מכה זו תהיה באחרונה כי בה ישלח פרעה את העם כי לא אמר ה' שיחזק לב פרעה אחר מכת בכורות, ואשר לזה כשאמר פרעה למשה (לקמן י כח) אל תוסף ראות פני הכיר כי הגיע עת מצוה שאמר לו ה' בדרך בבואו ממדין למצרים ואמרת בני בכורי. והגם שהוסיף דברים שלא נאמרו כאן, מן הסתם נאמרו וילמד סתום מהמפורש, ובה אין להקשות אימתי נאמרה למשה אותה נבואה והוצרכו מרבתינו לומר מדרשים, והרי שלך לפניך, ולא חש ה' שיטעה משה ויאמר נבואה זו לפרעה, כי באמצעות שישוב משה לפני ה' דברי פרעה תיכף ומיד ישלחהו בשליחות מכה אחרת וממילא ידע משה כי עדיין לא הגיע זמן מכות בכורות עד עת בא דבר פרעה ואמר לו אל תוסף וראה כי אינו יכול לצאת מלפני פרעה להתנבאות חוץ לעיר לדעת מה ידבר ה' אמר הגיע הזמן לאמר מכת בכורות. או דייק דברי ה' שאמר ואני אחזק את לב פרעה ומעתה אינו יודע שיעור שיחזק ה' לבו שיאמר לו אחרי כן מכות בכורות וכשאמר לו אל תוסף ראות פני הכיר כי זה הוא תכלית חוזק הלב ובצירוף טעם ראשון שכתבנו אמר לו שליחות מכת בכורות.

עוד אפשר שאם היה פרעה מחזיק לבו לשלח ישראל ולא היה מדבר דברים נגד כבודו יתברך כאומרו (לקמן ה' כ') מי ה' היה ה' מביא עליו מכת בכורות תיכף ומיד ולא היה משביעו כוסות התרעלה, וזה הוא שרמז ה' למשה באומרו ואני אחזק את לבו ולא ישלח את העם פירוש שהחזק הוא שלא ישלח שאם ישלח אפי' מכת בכורות לא תבא עליו, וכשלא יהיה אלא מניעת שלוח העם יהיה לו לצרה מכת בכורות, אבל אחר שנגע בכבודו יתברך יבואו עליו מכות גדולות ונאמנות, וכן תמצא שאמר ה' (לקמן ט טז) בעבור הראותך את כחי ולמען ספר שמי וגו': (אור החיים)

כג וַיֹּאמֶר אֵלָיו שְׁלַח אֶת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְתִמְאַן לְשַׁלְּחֹה הִנֵּה אֲנִי הֹרֵג אֶת בְּנֵי בְּכֹרְךָ: **כד**

וְיֵהִי בַדְרֶךְ בַּמְלֹךְ וַיִּפְגְּשֵׁהוּ יְהוָה וַיִּבְקֹשׁ הַמִּיתוֹ:

אור החיים **ויבקש המיתו.** אמר **ויבקש**. אולי כי לצד שהיה שליח מצוה היה לו מונע על דרך אומרם ז"ל (פסחים ח'): שלוחי מצוה אינן ניזוקין, והמצוה שהיה עסוק בה קנה לו בה פרקליט אחד והוא המלווה והשומר אותו ומנעו למשחית בל קרוב אליו. ואולי כי לזה נתכוין באמרו **בדרך במלון** לומר שלא היה עוסק בהליכת המצוה אלא במלון ולזה הוא שבקש המיתו. ואף על פי כן היה לו מונע כי סוף כל סוף חשוב כשלוחי מצוה גם בזמן ההוא, וביני ביני כי המלאכים נועדו יחדיו נתחכמה צפורה והרימה מכשול, אכל בעודו עסוק במצוה פשיטא כי לא יקרב אליו משחית: (אור החיים)

כנה וַתִּקַּח צִפּוֹרָה צֹר וַתִּכְרֹת אֶת עַרְלַת בְּנֵהּ וַתִּגַּע לְרַגְלָיו וַתֹּאמֶר כִּי חֲתַן דָּמִים אַתָּה לִי: **כז** וַיִּרְךְ מֶמְנוּ אֶזְרָא אֶמְרָה חֲתַן דָּמִים לְמוֹלַת: **כח** וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל אֶהֱרֹן לֶךְ לְקִרְאֵת מֹשֶׁה הַמִּדְבָּרָה וַיֵּלֶךְ וַיִּפְגְּשֵׁהוּ בְּהַר הָאֱלֹהִים וַיִּשָּׁק לוֹ:

אור החיים **לך לקראת משה וגו'.** והגם שאמר אליו ה' מקודם (לעיל ד יד) הנה הוא יוצא וגו', לפי מה שנודע לנו כי ידבר ה' דברים רבים בדיבור אחד בשעה שאמר למשה הנה הוא וגו' יצא דיבור אחר לאהרן במצרים, ונבואה זו אין ספק שנאמרה לאהרן הגם שאמרו ז"ל (תו"כ א') שכל מקום שנאמר וידבר ה' אל משה ואל אהרן לא נאמר הדיבור אלא למשה שיאמר לאהרן, ואפי' לר' יוסי הגלילי שסובר (שם) שנתמעט אהרן אפי' בדיבורים שנאמרו במצרים דוקא בדברים השייכים בשליחות להזולת אבל פרט זה שיעשה אהרן מצוה הרי שלך לפניך שדבר אליו ה', ומזה אתה למד שהיה נביא לעצמו: (אור החיים)

כח וַיִּגַּד מֹשֶׁה לְאֶהֱרֹן אֵת כָּל דְּבָרֵי יְהוָה אֲשֶׁר שָׁלַח וְאֵת כָּל הָאֵתוֹת אֲשֶׁר צִוָּהוּ: **כט** וַיֵּלֶךְ מֹשֶׁה וְאֶהֱרֹן וַיֵּאֲסֹפוּ אֶת כָּל זִקְנֵי בְנֵי יִשְׂרָאֵל: **ל** וַיְדַבֵּר אֶהֱרֹן אֵת כָּל הַדְּבָרִים אֲשֶׁר דִּבֶּר יְהוָה אֶל מֹשֶׁה וַיַּעַשׂ הָאֵתוֹת לְעֵינֵי הָעָם: **לא** וַיֵּאמֶן הָעָם וַיִּשְׁמְעוּ כִּי פָקַד יְהוָה אֶת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְכִי רָאָה אֶת עֲנַיִם וַיִּקְדּוּ וַיִּשְׁתַּחֲוּ:

שמות פרק-ה

א וְאַחַר כָּאוּ מֹשֶׁה וְאֶהֱרֹן וַיֹּאמְרוּ אֶל פְּרַעֲהַ כֹּה אָמַר יְהוָה אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל שְׁלַח אֶת עַמִּי וַיִּחַגּוּ לִי בַמִּדְבָּר:

אור החיים **ואחר באו וגו'.** פי' אחר שהאמין העם. וכן הם דברי ה' דכתיב (לעיל ג, יח) ושמעו לקולך ואחר כך ובאת וגו', ולזה הפסיק הפסקה קודם ושמעו לקולך הגם שהוא סיום ענין הנוגע לישראל וסמכה עם ובאת וגו' והבן: (אור החיים)

ב וַיֹּאמֶר פְּרַעֲהַ מִי יְהוָה אֲשֶׁר אֲשַׁמַּע בְּקוֹלוֹ לְשַׁלַּח אֶת יִשְׂרָאֵל לֹא יִדְעֵתִי אֶת יְהוָה וְגַם אֶת יִשְׂרָאֵל:

אור החיים **אשר אשמע וגו' לשלח וגו'.** יכוין לומר מה כחו הגדול לשמוע בקולו בדבר גדול כזה לשלח וכו', וחזר לומר שדבריו לרבנותא נאמרו הגם שיהיה גדול עד מאוד לא יועיל זה לשלח ישראל, ואין כוונתו בזה שהוא יודעו אלא שאינו גדול בעיניו לשלח ישראל אלא שאינו יודעו כל עיקר והוא אומר **לא ידעתי** וגו'. ואמרו **וגם** פי' והגם שיודיעהו וישכיל כי גדול הוא אף על פי כן את ישראל לא וגו' והם תחלת דבריו והבן: (אור החיים)

ג וַיֹּאמְרוּ אֱלֹהֵי הָעִבְרִים נִקְרָא עָלֵינוּ נִלְכָּה נָא דֶרֶךְ שְׁלֹשֶׁת יָמִים בְּמִדְבָּר וְנִזְבְּחָה לַיהוָה אֱלֹהֵינוּ פֶּן יִפְגְּעֵנוּ בְּדַבָּר אוּ בְחָרֵב:

אור החיים ויאמרו וגו' פן יפגענו. דברים אלו הם של ישראל. והגם שאמרו ז"ל (שמו"ר פ"ה) שהזקנים נשמטו אחד אחד אף על פי כן אחר כך דברו דברים אלו. ועל שלא באו יחד עם משה ואהרן נענשו. או אולי שכל העם נכנסו יחדיו אל פרעה ואמרו לו דברי טעם כי יותר טוב לו שישלחם ויש תקוה שישובו אחר כך משבת שם ויכלו בדבר וגו', גם דבר זה יפחד ממנו פרעה כי יגע עד לבו דבר וחרב הבא לשכונתו. ואולי נתחכמו להפחידו פן יפגעו לפרעה וגו' והלבישו הקללה בהם לצד כבודו של מלך: (אור החיים)

ד וַיֹּאמֶר אֲלֵהֶם מֶלֶךְ מִצְרַיִם לָמָּה מַשֶּׁה וְאַהֲרֹן תִּפְרָעוּ אֶת הָעָם מִמַּעֲשָׂיו לָכוּ לִסְבֹּלְתֵיכֶם:

אור החיים ויאמר וגו' למה משה וגו'. פירוש להיות שהיו לפניו משה ואהרן והזקנים שאמרו אלהי העברים וגו' והחזיר פניו אל משה ואמר אין תלונתי על זקני ישראל כי הם נפל עליהם פחת ופחד מהחרב והדבר, והתלונה הוא עליכם שעשיתם ב' דברים האחד שבאתם בשליחות אלי מאלהיכם אם כן הדבר תלוי בי אם כן מה מקום להפחיד העם פן יפגעם בדבר והלא אינם ברשות עצמם ואנוסים הם, מה תאמר כי הם יכולין לצאת ברשות עצמם אם כן למה באת אלי בשליחות לשלחם. ואולי כי לזה נתכוונו רז"ל (שם) שאמרו ז"ל אתם למה דבריכם למה פ' אתם למה באתם אלי, דבריכם שאמרתם לעם הזה מפי אלהיכם פן וגו' למה, שהם ב' דברים סותרים, והשיב פניו לישראל ואמר **לכו לסבלותיכם**, כי משה ואהרן ברשות עצמן היו: (אור החיים)

ה וַיֹּאמֶר פְּרַעֲהוּ הֵן רַבִּים עִתָּה עִם הָאָרֶץ וְהַשְּׁבֵתֶם אֹתָם מִסְבֹּלְתֶם:

אור החיים ויאמר פרעה וגו'. פי' לצד שהם רבים אינם בת יכיל (מ"א ז) להסיר מהם מורך לבב זה של פגיעת חרב מכולם ודבר זה יהיה גורם שתשביתו אותם מסבלותם כי יתחמץ וירך לבבם, ותרעומת זה הוא על משה ואהרן. או יטעון כנגד הנוגשים אשר הניחו אותם לבא לפרעה ובטלו עבודתם, ואמר כי הן רבים הם וזמן מועט של ביטול עבודתם יעשה הרבה רושם: (אור החיים)

ו וַיֵּצֵא פְּרַעֲהוּ בַיּוֹם הַהוּא אֶת הַנְּגֻשִׁים בָּעָם וְאֶת שֹׁטְרָיו לֵאמֹר:

אור החיים ויצו פרעה ביום ההוא. פי' דוקא ביום ההוא צוה לעשות כן, והטעם כדי שבאמצעות תוקף הצרה שלא יוכלו שאת תשכח מהם המחשבה ההוא של המורא ויפנו לעבוד עבודתם, והמשכיל יבין כי צרה המזומנת תשכיח מיחוש צרה העתידה ושכבר עברה, וזה מהמורגש למשכיל על דבר. ושיער כי יספיק לזה יום אחד.

או יכוין הכתוב לרמוז שלא נשאר עוד להם בעבודה אלא יום ההוא כי למחר בא משה והכה יאור מצרים ונשברה מקל השעבוד כמאמרם ז"ל מעת שהתחילו המכות נסתלק השעבוד מעליהם ואדרבה התחילו להוזיל כספם בעד משקה מים כאמור בדבריהם ז"ל (שמו"ד פ"ט) ואין להקשות מאומרו גם תמול גם היום, כי יום שלפניו לא כילו חקם לצד שהיה יום בשורה והיו מקובצים לפני משה שעשה לעיניהם האותות: (אור החיים)

ז לֹא תֹאסְפוּן לַתֵּת תְּבֹן לָעַם לְלִבָּן הַלְּבָנִים כְּתִמּוֹל שְׁלֹשִׁים הֵם יִלְכוּ וְקִשְׁשׁוּ לָהֶם תְּבֹן: **ח** וְאֵת מִתְּכַנֵּת הַלְּבָנִים אֲשֶׁר הֵם עֹשִׂים תְּמּוֹל שְׁלֹשִׁים תְּשִׂימוּ עֲלֵיהֶם לֹא תִגְרְעוּ מִמֶּנּוּ כִּי נִרְפִים:

הם על כן הם צעקים לאמר נלכה נזבחה לאלהינו:

אור החיים כי נרפים הם וגו'. צריך לדעת מי תלה צעקת עבודה לאלהים לצד שהעבודה רפויה עליהם. ואולי שיכוין לומר שלא רצו ללכת לזבוח אלא לצד שראו שהטיב ה' עמהם שהקל מעליהם השעבוד והם בטלים על כן וגו' פי' על זה הם צועקים לאמר נזבחה וגו' פי' להביא קרבן תודה על הטוב שהוציאם מצרת השעבוד, שזולת זה מה טובת ה' עליהם להתחייב לזבוח לו, לזה אמר **תכבד העבודה** עליהם ומעתה לא ידברו עוד בדברים אלו של שקר כי אפי' כפי דעתם אין להם לזבוח כי פסקה טובת רפיון הצרה מעליהם.

עוד ירצה כי מאומרם **נלכה ונזבחה** וגו' זה יגיד כי טעמם הוא כי מה שיבטלו מעבודתם ישנו בהשבון כשיחזרו ידחקו עצמם לעבוד בכל יום חלק יותר מהרגיל עד תשלום מלאכתם אשר בטלה, לזה אמר **לא תאספון לתת תבן** וגו' ואת מתכונת וגו' והטעם כי נרפים וגו' **על כן הם צועקים לאמר** פי' צעקה שאחריה אמירה אחרת שהיא התשלום העבודה שיעשו בחזרתם אם כן **תכבד** וגו' **נכזכר:** **אור** **החיים**: והבן:

עוד ירצה באומרם **ואל ישעו** לשון רפיון. ואמר סיבת הרפיון הוא בדבר הנאמר להם ממשה שבעיני פרעה הוא שקר, והכוונה הוא על דרך מה שפירשתי בפסוק והשבתם וגו' כי באמצעות המורא פן יפגעם יכנס מורך בלבבם ולא יהיה בהם כח לעבודה הכבדה שעליהם לזה **תכבד** וגו' **נכזכר:** **אור** **החיים**

טו תכבד העבדה על האנשים ויעשו בה ואל ישעו בדברי שקר: **וי** ויצאו נגשי העם ושטריו ויאמרו אל העם לאמר כה אמר פרעה אינני נתן לכם תבן: **ויא** אתם לכו קחו לכם תבן מאשר תמצאו פי אין נגרע מעבודתכם דבר:

אור החיים כי אין נגרע וגו'. טעם אומרם כי אין וגו' ולא אמר ואין נגרע, הכי פירושו כה אמר פרעה וגו' **אתם לכו** וגו' ודברים אלו אין בהם בשורה רעה ואדרבה הם חפצים בדבר להקל מעליהם מלאכת הבנין ולעשות מלאכה זו לקשש קש לתבן, לזה אמר טעם הגזירה היא כי **אין נגרע** ואין זה אלא המעטת הזמן בדבר זה כדי שתעשו עבודתכם בזמן מועט: **אור** **החיים**

יב ויפץ העם בכל ארץ מצרים לקשש קש לתבן: **יג** והנגשים אצים לאמר כלו מעשיכם דבר יום ביומו פאשר בהיות התבן: **יד** ויכו שטריו בני ישראל אשר שמו עליהם נגשי פרעה לאמר מדוע לא כלייתם חקכם ללבן כתמול שלשם גם תמול גם היום: **טז** ויבאו שטריו בני ישראל ויצעקו אל פרעה לאמר למה תעשה כה לעבדי: **טז** תבן אין נתן לעבדי ולבנים אמרים לנו עשו והנה עבדי מפים וחסאת עמך: **יז** ויאמר נרפים אתם נרפים על כן אתם אמרים נלכה נזבחה ליהוה: **יח** ועתה לכו עבדו ותבן לא ינתן לכם ותכן לבנים תתנו: **יט** ויראו שטריו בני ישראל אתם ברע לאמר לא תגרעו מלבניכם דבר יום ביומו: **כ** ויפגעו את משה ואת אהרן נצבים לקראתם בצאתם מאת פרעה: **כא** ויאמרו אלהם ירא יהוה עליכם וישפט אשר הבאתם את ריחנו בעיני פרעה ובעיני עבדי לתת חרב בידם להרגנו: **כב** **מפסיר** וישב משה אל יהוה ויאמר אדני למה הרעתה לעם הזה למה זה שלחתני:

אור החיים וישב משה וגו' למה וגו'. כוונת הכתוב הוא על זה הדרך **למה הרעות** פי' כי לא אמרת לי אלא שיחזק לבו ולא ישלח את העם אבל לא שיכבד עליהם הרע. ואם תאמר שעדיין לא הגיע הקץ להקל מעליהם השעבוד וזה הוא סיבת הרע אם כן **למה זה שלחתני** פי' בזמן זה והיה לך להמתין עד קץ השעבוד:

עוד ירצה על פי מה שכתבנו למעלה כי גילה ה' אליו שהגם שעדיין לא קרב קץ גאולה אף על פי כן הוא מקדים להציל אותם מהעוני וכשיגיע קץ הגאולה לאחר י"ב חודש יעלה אותם. והוא

אומרו **למה הרעתה לעם הזה** ואם תאמר מוטב שיסבלו צרה זו לתכלית הגאולה אם כן למה זה שלחתי שהרי כל עיקר השליחות מקודם זמן הגאולה הוא לצד הסרת השעבוד ואם אין תכלית טוב לדבר אלא היציאה ולא הצלתו מצרה אם כן **למה זה שלחתי**, ורמז באומרו זה לי"ב חודש שנתעכבו ישראל במצרים מזמן זה עד הגאולה, וחשש משה כי צרה זו שהכביד פרעה על ישראל תהיה כן עד זמן יציאתם ממצרים.

עוד ירצה להיות שהיו בישראל כת המשתעבדים וכת שאינם משתעבדים והוא שבט לוי, לזה אמר כנגד כת המשתעבדים **למה הרעתה לעם הזה**, אמר הזה. לשלול שאינם משתעבדים, וכנגד כת שלא גרם להם רעה אמר **למה זה שלחתי** פי' שלא הועלתי בשליחותי כלום.

עוד ירצה על זה הדרך **למה הרעתה** לעמך ובהכרח להשיב באמצעות השליחות יצתה הרעה אם כן **למה זה שלחתי**, ורמז בתיבת זה לומר כי על זה היה ממאן מלילך בעת השליחות: (אור החיים)

כג וּמָאֵז בְּאֵתִי אֶל פְּרַעֲהוּ לְדַבֵּר בְּשִׁמְךָ הִרַע לְעַם הַזֶּה וְהִצִּיל לֹא הִצִּילְתָּ אֶת עַמֶּךָ:

אור החיים לדבר בשמך וגו' והציל וגו'. פי' מלבד טענות הראשונים עוד הוא קובל לפני מלך איך יהיה הדבר הזה כי מאז דברתי לרשע זה בשמך לא די שלא עשה אלא הוסיף להרע, ודקדק לומר **מאז** פי' משעה עצמה שהזכיר לו שמו יתברך נתמלא חמה, כי בזה יוכר הדבר כי מה שעשה הוא משנאתו את ה' וממיעוט ערכו בעיניו נתכוון לזלזל ח"ו ואין לך מרים יד במלך ונוגע בכבודו כזה. ונתכוין משה בזה לומר כי איך לא נתקנא אל עליון לכבוד שמו להציל לישראל מידו למנעו מהרע לעמו תיכף ומיד הגם שלא יהיו ראויים ישראל לנס מצד עצמן יהיו ראויים למען שמו יתברך אשר חילל רשע בגובה לבו, והוא אומרו **והציל לא הצלת** בתמיהה איך לא הצלת אותם למען מנאץ שמך. וכפל לומר ב' הצלות לרמז כי בלא טעם זה הם עומדים להצלה ולזה שלחו: (אור החיים)

שמות פרק-ו

א וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל מֹשֶׁה עֲתָה תֵרְאֶה אֲשֶׁר אַעֲשֶׂה לְפָרַעַה כִּי בְיַד חֲזָקָה יִשְׁלַחַם וּבְיַד חֲזָקָה יִגְרָשֶׁם מֵאֶרֶץ:

אור החיים עתה תראה וגו'. טעם אומרו **עתה**. הוא תשובה למה שאמר ומאז באתי וגו' הרע לישראל יותר מהקודם, אמר לו **עתה תראה** כי רעה זו תיכף תסתלק תוספת ועיקר, כמו שכן היה שבמכה ראשונה של דם נסתלק השעבוד כמאמרם ז"ל (ש"ר ט') וזה הפך מחשבתו שחשב שיתמיד רעת ישראל מאמצעות שליחות זה עד עת הגאולה כמו שפירשתי בדבריו.

עוד ירצה להשיבו על מה שאמר כי אויב חרף ה' ולא קינא לכבוד שמו, **עתה תראה אשר אעשה לפרעה** על זה. ואומרו **כי ביד וגו' יתבאר** לפי מה שפירשנו באחד מהטעמים שנאמר למשה מכת בכורות בשליחות ראשונה הוא שאם לא היה פרעה מעיז פניו לדבר דברים נגד כבודו יתברך תכף היה משלחם במכת בכורות ועל ידי כי דבר ה' בזה הפלא ה' מכותיו, והוא אומרו **כי ביד חזקה ישלחם** פי' אחזק לבו עד שאטעימהו מטעמים רבים מרים וקשים ואחר כך ישלחם וזה לטעם נגע בכבוד עליון:

וביד חזקה וגו'. כאן הודיע אשר ירעיש ה' בהבאת מכת בכורות כאומרם ז"ל (ילקוט קפ"ו) בפסוק אין בית אשר אין שם מת כי היו מתים גדולי הבתים אם אין בכור והיו מתים בכורי אב גם בכורי אם ובאמצעות כן לא הספיק לשלחם לבד אלא לגרשם במהירות גדול דכתיב (לקמן יב לג) ותחזק מצרים וגו' למהר וגו'. וכנגד מה שאמר בתחלה למה הרעותה וגו', באה התשובה בפרשה הסמוכה וידבר אלהים וגו':

חסלת פרשת שמות (אור החיים)